

LAATUA LAPSEN PARHAAKSI

Vanhempien näkökulma autismin kirjon lasten iltapäivätoimintaan

Sini Hammarberg

Opinnäytetyö

syksy 2013

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosiaalialan suuntautumisvaihtoehto

Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Hammarberg, Sini. Laatu lapsen parhaaksi. Vanhempien näkökulma autismin kirjon lasten iltapäivätoimintaan. Järvenpää, syksy 2013, sivumäärä 60, 2 liitettä. Diakonia ammattikorkeakoulu, Järvenpään yksikkö, Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK).

Opinnäytetyön tavoitteena oli kartoittaa vanhempien käsityksiä autismin kirjon lasten aamu- ja iltapäivätoiminnasta ja sen laadusta. Tarkoituksena oli koota vanhemmilta saatu palaute yhteen ja saadun tutkimusaineiston pohjalta muodostaa ehdotuksia aamu- ja iltapäivätoiminnan kehittämiseksi. Tutkimuskysymyksenä oli, millaista on laadukas autismin kirjon aamu- ja iltapäivätoiminta vanhempien näkökulmasta sekä millaiset asiat ovat vanhemmille tärkeitä toimintaa järjestettäessä.

Tutkimusaineistona oli kahden espoolaisen koulun autismiopetuksen luokkien vanhempien haastattelut. Aineisto kerättiin lasten koulurepussa lähetettävillä lomakehaastateluilta kaikilta niiltä vanhemmilta, joiden lapsi osallistui aamu- ja iltapäivätoimintaan keväällä 2013. Kyselyitä lähetettiin yhteensä 43 kappaletta. Haastattelulomakkeessa oli sekä asteikkokysymyksiä että avoimia kysymyksiä. Täytettyjä lomakkeita palautui 21 kappaletta.

Laadullinen aineisto analysoitiin sisällönanalyysillä. Asteikkokysymykset taulukoitiin Excel- ohjelmalla, minkä jälkeen tarkasteltiin, miten mihinkin kysymykseen oli vastattu. Tutkimuksessa nostin esiin selkeästi kehittämistä kaipaavia eli asteikolla alemmas sijoittuneita ja toisaalta selkeästi hyvin toteutuneita väittämiä.

Tutkimustuloksista kävi ilmi, että lapsen aamu- ja iltapäivätoimintaa järjestävän henkilöstön tulisi olla tiiviimmässä yhteistyössä vanhempien kanssa ja suunnitella lapsen iltapäivätoiminnalle yhteistyössä tavoitteita. Työnjako eri ammattiryhmien välillä ei ole vanhemmille kovin selkeää. Lisäksi tulee kiinnittää huomiota varsinkin henkilökunnan kouluttamiseen ja perehdyttämiseen. Vanhempien mielestä oli tärkeää, että lapsi saa iltapäivätoiminnassa mahdollisuuden mielipiteen ilmaisun ja hänen kanssaan keskustellaan. Samoin tärkeänä pidettiin, että lapsi oppii arkielämän taitoja sekä noudattamaan sääntöjä sekä yhteiskuntavalmiuksia. Kehonhahmottamis- ja aistiharjoituksia, ulkoilua ja askartelua pidettiin toimintoina, joita on hyvä sisällyttää iltapäivätoimintaan.

Asiasanat: Autismin kirjo, perhelähtöinen asiakastyö, autismituntoutus, laatu, iltapäivätoiminta.

ABSTRACT

Hammarberg, Sini. Quality for the child's best. Parental perspective of afternoon daycare for children with autism spectrum disorders. 60 p., 2 appendices. Language: Finnish. Järvenpää, Autumn 2013. Diakonia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Social Services. Degree: Bachelor of Social Services.

The aim of this study was to collect parent's perceptions and opinions about the afternoon daycare for children with autism spectrum disorders. This collected data can be used to create development ideas for the daycare. The research question was what kind of autism spectrum day care is of high-quality and what kind of things parents consider the most important when arranging daycare.

The study was qualitative and data was analyzed by content analysis. The scale questions were tabulated in Excel program. The results were then classified and examined. The study was carried out in two afternoon daycare centers in Espoo. The study was both a survey and included interviews which consisted of qualitative and quantitative questions. The respondents were parents whose children were in special education. The research data was collected by using forms, which were sent home in the children's schoolbags. Total 43 forms were sent to parents whose children participated in daycare during the spring of 2013. The total number of respondents was 21.

The study showed the need of the development and on the other hand .The results show that personnel should co-operate more with parents and plan together goals for the children. For instance, division of labor is not very clear for the parents. In addition, attention should be paid to the training and induction_of personnel. Parents find it important that their children get opportunities for self-expression, and that the personnel talk with them. Also, they saw important that the child will learn daily living and social skills, needed to comply with the rules and interact with others. Body perception and sensory exercises, outdoor activities and crafts were thought as activities which is a good to include after-school activities.

Keywords: autism, autism spectrum disorders, family-based client work, rehabilitation for the autistic people, quality, afternoon daycare.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 AUTISTINEN LAPSI PERHEESSÄ JA PERHELÄHTÖINEN ASIAKASTYÖ.....	8
3 AUTISMIN KIRJO JA KUNTOUTUS	10
4 ILTAPÄIVÄTOIMINTA JA SEN JÄRJESTÄMINEN ESPOOSSA	16
6 LAADUKKAAN TYÖN TOTEUTTAMINEN YHTEISTYÖSSÄ VANHEMPIEN KANSSA.....	19
7 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA AUTISMIN KIRJON PALVELUIDEN LAADUKKUUDESTA	21
8 TUTKIMUSPROSESSI.....	23
8.1 Tutkimusaineiston kerääminen	24
8.2. Aineiston analyysi	25
8.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	26
9 TUTKIMUSTULOSTEN TARKASTELU	27
9.1 Tiedonkulku	27
9.2 Fyysinen ympäristö	28
9.3 Haasteet henkilökunnalle ja osaamiselle.....	30
9.4 Kommunikointi	31
9.5 Kuntouttavan iltapäivätoiminnan lähtökohdat	32
9.6 Iltapäivätoiminnan sisällöt	34
9.7 Lasten ääni	36
9.8 Vaikuttaminen	36
9.9. Vapaat kommentit	36
10 VASTAUSTEN PERUSTEELLA ESIIN NOUSSEET KEHITTÄMISKOHTEET	38
10.1 Tiedonkulku	38
10.2. Fyysinen ympäristö	39
10.3 Kommunikointi	40
10.4. Haasteet henkilökunnalle ja osaamiselle.....	40
10.5. Sisältöjen kehittäminen	41
10.6 Lapsen ääni.....	42
10.7 Vanhempien vaikutusmahdollisuudet	42
11 POHDINTA	43

LÄHTEET	46
LIITTEET	51
Liite 1. Haastattelulomake	51
Liite 2. Saatekirje	59

1 JOHDANTO

Autismi on ollut Suomessa melko vähän aikaa tunnettu. Lisääntyvä tietoisuus ja kokemus autismista ovat vaikuttaneet siihen, että autismin kirjoon kuuluvat henkilöt erityispiirteineen osataan huomioida yhä paremmin myös palveluiden järjestämisessä. Autismiin liittyvät tarpeet asettavat vaatimuksia muun muassa tiloille, toiminnan sisällölle ja henkilökuntamäärälle sekä henkilökunnan osaamiselle. Tavoitteenani oli tämän tutkimuksen avulla kartoittaa niitä asioita, jotka toiminnan järjestämisessä ovat vanhemmille tärkeitä ja joihin he tällä hetkellä ovat tyytyväisiä. Työskentelen itse lastentarhanopettajana iltapäivätoiminnassa toisessa tutkimukseen osallistuneessa koulussa. Halusin oman työni kehittämiseksi tuoda tämän tutkimuksen kautta esiin myös niitä ongelmakohtia ja haasteita, joita aamu- ja iltapäivätoiminta pitää sisällään vanhempien näkökulmasta. Tavoitteena oli, että tämän tutkimuksen avulla pystyttäisiin kehittämään työtä siten, että aamu- ja iltapäivätoiminta olisi autistiselle lapselle mielekästä, kuntouttavaa ja laadukasta.

Opinnäytetyö prosessi kesti työni ohella yhden vuoden. Aiheen täsmentäminen ja teoreettisen perustan hahmottelu olivat ensimmäisiä työvaiheita. Laatuksiteereitä varhaiskasvatukselle Espoolla oli jo olemassa, ja niiden lukemisesta lähti ajatus koko työhön (Espoo 2006). Halusin selvittää, millaista on laadukas autismikirjon aamu- ja iltapäivätoiminta. Laadunarviointi on osa oman työn kehittämistä. Tutustuttuani laadunhallintaan varhaiskasvatuksessa, halusin oman työni kehittämiseksi tutkia työn laadukkuutta vanhempien näkökulmasta. Omasta roolistani käsin työntekijänä olen kiinnostunut myös vanhemmilta saadusta työtäni koskevasta palautteesta.

Opinnäytetyössä keräsin aineistoa lomakehaastatteluiden avulla lasten huoltajilta kahdessa espoolaisessa autismiopetuksen aamu- ja iltapäivätoimintaa järjestävässä koulussa. Opinnäytetyössä tutkituista aihealueista muodostuivat suuntaviivat autismin kirjon iltapäivätoiminnan kehittämiseksi. Opinnäytetyön toivon olevan hyödyksi myös autismin kirjon henkilöille suunnattujen muiden palveluiden suunnittelussa ja järjestämisessä.

Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys muodostuu autismista sekä autismikuntoutukselta, joka on iltapäivätoiminnan suunnittelussa tärkeä lähtökohta. Myös päivähoitoa, aamu- ja iltapäivähoitoa ja kehitysvammaisia koskeva lainsäädäntö ovat toiminnan pohjana. Lähestyn opinnäytetyössäni vanhempien tyytyväisyyttä iltapäivätoimintaa kohtaan varhaiskasvatuksen laatutekijöiden näkökulmasta. Sosiaali- ja terveystieteissä laatua määrittää palvelun käyttäjän ja palvelun tuottajan välinen suhde. Palvelun laatu liittyy kykyyn vastata käyttäjän yksilöllisiin tarpeisiin. Tässä opinnäytetyössä on tarkoitukseni lähestyä laatua perhelähtöisen asiakastyön näkökulmasta.

2 AUTISTINEN LAPSI PERHEESSÄ JA PERHELÄHTÖINEN ASIAKASTYÖ

Kovin monta vuosikymmentä ei tarvitse mennä taaksepäin, kun lapsen autismista syytettiin vanhempia, erityisesti ”jääkaappiäitiä”, joka oli jättänyt lapsen vaille varhaisia vuorovaikutussuhteita (Timonen ja Tuomisto 1998, 24-26). Nykyään tiedetään autismin taustalla olevan neurologisen kehityksen häiriö, josta johtuvat sosiaalisen vuorovaikutuksen, kommunikoinnin ja aistikokemusten pulmat (Kerola ja Kujanpää 2009, 15-23) ja perhettä pidetään lapsen tärkeimpänä kasvuympäristönä.

Perheessä lapsella on mahdollisuus kehitykseen, jonka perustana on vanhemman ja lapsen varhainen vuorovaikutus. Perheen merkitys perustuu kiintymyssuhteeseen lapsen ja vanhempien välillä. Perheessä osoitetaan myönteisiä tunteita ja asetetaan rajoja. Vanhempien tehtävänä on pidetty kasvatusta. Kasvatus tapahtuu esimerkiksi osoittamalla lapselle, millaista toimintaa he pitävät suotavana ja millaista eivät. Perheessä lapseen vaikuttaa myös suhde sisarukseen, joka mahdollistaa suuren osan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tarvittavien taitojen oppimisen. Vanhempien ja perheen vaikutus lapsen asenteisiin, arvoihin ja kokemuksiin kulttuurista ja toimintamalleista tapahtuu mallia tarjoamalla ja vahvistamalla sekä käytännössä tukemalla esimerkiksi harrastuksissa. (Ruoppila 1995, 31-37.)

Perheet, joihin syntyy autistinen lapsi, kokevat usein varhaislapsuusiän melko samankaltaisena. Vauvaiän kehitys on usein sujunut normaalisti, mutta sen jälkeen vanhemmat huolestuvat sekä lapsen puheenkehityksestä että tämän käyttäytymisen erikoisuudesta. Diagnoosin saaminen usein helpottaa perheitä, koska silloin lapsen ongelmille löytyy selitys. Diagnoosin antaminen ei silti välttämättä kuitenkaan tarkoita kuntoutusohjeiden antamista perheille. Tästä johtuen vanhemmat voivat kokea itsensä neuvottomiksi lapsen autististen käyttäytymispiirteiden kanssa. Vanhemmat voivat tuntea itsensä myös yksinäisiksi ilman tietoa siitä, että muillakin voi olla samankaltaisia ongelmia. Lapsen haastava käytös voi uuvuttaa vanhemmat ja perhe voi antaa lapsen toteuttaa omia autistisia rituaaleja selviytyäkseen ilman kiukkukohtauksia muun muassa arjen pukemis-, syömis- ja nukkumistilanteissa. (Kerola 2011, 169-170.)

Usein perheen tilanteeseen saadaan apua lapsen kasvatuksellisen kuntoutuksen avulla. Varhain aloitettu kuntoutus on tehokkainta, koska lapsen varhaiskuntoutuksella pyritään vaikuttamaan myönteisten käyttäytymismallien oppimiseen haasteellisten käyttäytymismallien sijaan. Kasvatuksellisella kuntoutuksella voidaan tukea lapsen kommunikointia, sosiaalista kehitystä, vähentää autistista käyttäytymistä ja siten edistää lapsen ja perheen elämänlaatua. (Kerola ja Kujanpää 2009, 23.) Kuntoutusohjaaja olisi perheille varhaisvaiheessa tärkeä apu ja tuki (Kerola ja Kujanpää 1998, 243).

Vanhempien ja työntekijöiden yhteistyön kohde on lapsen kasvun tukeminen ja ohjaus. Perhelähtöisessä työtavassa otetaan huomioon perheen voimavarat ja vahvistetaan perheen toimintakykyä, joka voi vaihdella elämäntilanteittain. (Pihlaja 2001, 19.) Yhteistyö perheen kanssa voi olla vain perhelähtöistä, perheen näkemyksistä ja tarpeista lähtevää tasavertaista kumppanuutta. Työskentelytapa auttaa vanhempia valtaistumaan suhteessa lapseen ja ammatti-ihmisiin. (Määttä 2001, 28.) Vammaishuollon asiakkaan voimaantumisen tarkoitetaan hänen mahdollisuuttaan osallistua omia asioitaan koskevaan päätöksentekoon ja toimeenpanoon sekä yhteisöön että asioiden hoitoon liittyvää vaikuttamisen mahdollisuutta. Voimaantuminen nähdään prosessina, joka lähtee yksilöstä, mutta ulkopuolinen toimija voi sitä tukea. (Vuokniemi 2006.)

Perhelähtöinen asiakastyö perustuu ekokulttuuriseen teoriaan. Ekokulttuurisen viitekehyksen mukaan asiantuntijuus lapsesta on aina vanhemmilla. Perheen arjen sujuminen parhaalla mahdollisella tavalla auttaa perhettä jaksamaan ja takaa lapsen hyvinvoinnin. Lapsi otetaan huomioon kokonaisvaltaisesti, ja perheen saaman tuen on oltava perheen kannalta riittävää. Lapsen myönteinen kehitys on yhteydessä vanhempien kokemaan arjen sujumiseen. (Vernerinet 2011.) Tämän opinnäytetyön näkökulmana on perhelähtöinen asiakastyö ja ajatus laadukkaan hoidon sekä perheen arjen sujumisen ja lapsen hyvinvoinnin yhteydestä.

3 AUTISMIN KIRJO JA KUNTOUTUS

Autismin kirjoon kuuluvia kehityshäiriöitä ovat autistinen oireyhtymä, Aspergerin oireyhtymä, Rettin oireyhtymä, disintegratiivinen kehityshäiriö ja laaja-alainen kehityshäiriö. Suomessa autismin kirjoon kuuluvia henkilöitä on n. 50 000, joista autistisia 10 000. Yhteistä autismin kirjon häiriöille on poikkeava sosiaalinen vuorovaikutus ja kommunikaatio, epätavalliset reaktiot aistiärsykkeisiin ja rajoittunut, stereotyyppinen käytös. (Autismi- ja Aspergerliitto ry Autismikirjo i.a.) Autismiopetuksen luokkiin sijoitetaan usein hyvin erilaisia lapsia. Yhteistä näille lapsille on se, että he kuuluvat autismin kirjoon. Autismin piirteet ilmenevät lapsilla hyvin yksilöllisesti, mutta näiden lasten on katsottu hyötyvän erityisopetuksesta autismiluokassa.

Pieni kiharatukkainen poika istuu lattialla ja pyörittää lempileluaan, sinistä autoa. Hän näyttää tyytyväiseltä omassa maailmassaan, uppoutuneena mielipuuhaansa. Äiti huhuilee poikaa syömään, mutta poika ei reagoi tähän. Äiti tulee pojan luo, ottaa hänet syliinsä ja vie häntä kohti keittiötä. Poika rimpuilee ja itkee. Hän itkee ja vastustaa samalla tavalla kuin lähes kaikkina niinä muina kertoina, jolloin häntä on ohjattu arjen toimintoihin. (Avellan ja Lepistö 2008, 7.)

Autismi on neurobiologinen keskushermoston kehityshäiriö, jonka seurauksena usein aivojen kyky vastaanottaa ja käsitellä aisteista tulevia viestejä on puutteellinen. Autistisen lapsen käyttäytymisessä on havaittavissa yleensä ennen kolmen vuoden ikää puuttuva tai poikkeava sosiaalinen sekä kielellinen/ei- kielellinen vuorovaikutus, rajoittunut, toistava käyttäytyminen sekä poikkeavia reaktioita aistiärsykkeisiin. Autismiin liittyvät vaikeudet esiintyvät eriasteisina, yksilöllisinä yhdistelminä. Erilaisia pelkoja, nukkumis- ja syömishäiriöitä, aggressiivista tai itseä vahingoittavaa käyttäytymistä saattaa myös esiintyä. Autismiin liittyy usein myös muita ongelmia, kuten kehitysvamma, epilepsia tai aistivamma. Poikia on 3-4 kertaa enemmän kuin tyttöjä, ja autismin kirjon henkilöitä arvioidaan olevan noin kaksi tuhannesta. (Ikonen ja Suomi 1998, 53-63.)

Aspergerin oireyhtymässä on usein autismin kanssa samankaltaisia piirteitä, kuten vaikeudet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikoinnissa, vaikeus asettua toisen ihmisen asemaan ja poikkeavat reaktiot aistiärsyksiin (Autismi- ja Aspergerliitto 2008). Aspergerin oireyhtymässä ei yleensä todeta merkittävää viivästymää puheen tuottamisessa tai ymmärtämisessä tai kognitiivisessä kehityksessä (Kerola, Kujanpää ja Timonen 2009, 29). Aspergerin oireyhtymässä puhe kehittyy usein varsin muodolliseksi, ”kirjakielimäiseksi”, kehonkieli on niukkaa ja liikkeet kömpelöitä. Lisäksi Aspergerhenkilöllä saattaa olla omalaatuiset harrastukset ja usealla lapsella tavataankin uppoutumista erityisiin mielenkiinnon kohteisiin. Piirteet ilmenevät usein lapsilla melko varhain. (Ehlers ja Gillberg 1998, 35.)

Asperger-henkilöillä on voimakas tarve rutiineihin ja tavallista on myös joidenkin pakonomaisten toimintojen tai ajatusten toistaminen. Arkielämän askareiden oppiminen on usein vaikeaa heille. (Ehlers ja Gillberg 1998, 11–12.) Joillakin alueilla älyllistä kapasiteettia on runsaasti, mutta joillakin elämänalueilla Aspergerhenkilö saattaa tarvita runsaastikin apua. Sosiaalinen vuorovaikutus on usein näille lapsille vaikein osa-alue, jota tulee erityisesti tukea. Aspergerlapsi tarvitsee apua sosiaalisten tilanteiden opetteluun lisäksi ongelmanratkaisuun, sillä hänen on vaikea hahmottaa kokonaisuuksia. Hän tarvitsee tukea usein myös elämäntaitojen opiskeluun, kuten rahan käyttöön ja ajan hallintaan sekä oman toiminnan ohjaukseen. (Kerola, Kujanpää ja Timonen 2009, 180–184.)

Rettin oireyhtymä on vain tytöillä ja naisilla esiintyvä harvinainen neurologinen sairaus, joka johtaa vaikeaan monivammaisuuteen. Rettin oireyhtymässä vauvaiän kehitys on normaalia, mutta lapsi taantuu 6 – 36 kuukauden iässä. Taantumavaiheessa jo opittu puhetaito ja käsien käyttötaidot häviävät. Rettin oireyhtymään liittyy usein epilepsia sekä käsimaneerit, jäsenten kankeus, hyperventilaatio sekä skolioosi. Liikuntakyky voi hävitä myös myöhemmän taantumavaiheen aikana. (Autismi- ja Aspergerliitto ry, Rettin oireyhtymä i.a.)

Disintegratiivisessä kehityshäiriössä lapsi kehittyy normaalisti 3 - 4 vuotiaaksi. Tätä seuraa taantumavaihe, jossa kielellinen ilmaisu ja vastaanottaminen katoavat, motoriset taidot heikkenevät, non-verbaalinen viestintäkyky, sosiaaliset taidot sekä virtsarakon ja suolen hallinta menetetään. Usein disintegratiiviseen kehityshäiriöön kuuluu ylivilkkaus

ja levottomuus. Taantumavaiheen jälkeen lapsen tila muistuttaa autismia. (Autismi- ja Aspergerliitto ry, Disintegratiivinen kehityshäiriö i.a.)

Autistisella lapsella puheenkehitys poikkeaa ja/tai viivästyy ennen kolmen vuoden ikää, ja tämä usein herättääkin huolta lapsen kehityksestä ensimmäisenä. Autistisen lapsen on usein vaikea ymmärtää puhuttua kieltä tai tuottaa puhetta. Puhetaitoisilla lapsilla puhe voi olla toistavaa ekolaliaa eli puhetta ilman kommunikaatiotarkoitusta. Persoonapronominien käyttö ja puheen sävelkulku sekä painotus voivat olla erikoisia. Spontaanin puheen tuottaminen ja kielen ja puheen käyttäminen vuorovaikutustilanteessa on usein vaikeaa. Ei- kielellinen kommunikaatio eli eleet, ilmeet ja kehonkieli, esimerkiksi katsekontakti, on autistisilla lapsilla usein puutteellista ja heidän on vaikea tulkita näitä myös vuorovaikutuskumppaniltaan. Samanikäisiin lapsiin on vaikea muodostaa kaveruussuhdetta ja autistisilta lapsilta puuttuu usein mielikuvituksellinen tai sosiaalinen leikki. (Manninen ja Oesch 2001, 18–25.)

Autistiselle lapselle kommunikointikeinon valinta on kuntoutuksen tärkeimpiä asioita. Kommunikointikeinon valinta tulisi tehdä perheen, puheterapeutin ja lasta hoitavien henkilöiden yhteistyönä. Puheen tukena tarvitaan usein puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja. Visuaalinen, etenkin kuvallinen kommunikointi sopii useimmille autistisille henkilöille, sillä kuvaan voi pysähtyä ja palata. Kuva auttaa jäsentämään sekä strukturoimaan ympäristöä ja aikaa, ja toimii kommunikoinnin lisäksi myös ajattelun apuvälineenä. Osa autistisista henkilöistä hyötyy myös viittomista puheen tukena. Joidenkin henkilöiden on kuvien ohella todettu voivan käyttää lukemista ja kirjoittamista kommunikointikeinoinaan. (Kerola 2011, 174–175.)

Autismiin kuuluu usein poikkeava reagointi aistiärsyksiin. Aistit voivat olla yli- tai alireagoivia ja häiriöitä on myös aistitiedon käsittelyssä, sensorisessa integraatiossa. Aistipulmat aiheuttavat erilaisia käyttäytymisen ongelmia sen mukaan, ovatko aistit ylivi- vai aliherkät. (Kerola, Kujanpää ja Timonen 2009, 97-102.) Aistihäiriöiden aiheuttamiin arjen ongelmiin voi saada apua ympäristöä ja käyttäytymistä muokkaamalla sekä aistien toimintaa ja motoriikkaa kehittäväillä harjoituksilla. (Hokkanen ja Szegda 2009, 11.) Autistinen käyttäytyminen on lapsen yritystä itse vaikuttaa aistimusten normalisoimiseen, ja hänelle tulisi tarjota tilalle kyseistä aistia stimuloivia toimintoja muulla tavoin. Yksinään lapsi on vain omissa maailmoissaan. (Hokkanen ja Szegda 2009, 31.) Lasta

tulisi havainnoida ja näin selvittää, mitkä aistit ovat yliherkkiä, mitä tulisi aktivoida ja minkälaisia motorisia taitoja hänen olisi hyvä harjoitella (Hokkanen ja Szegda 2009, 39.).

Autistisen lapsen kuntoutus ja opetus nivoutuvat käytännössä yhteen. Usein lapsen koulupäivä ja aamu- ja iltapäivähoito muodostavat kokonaisuuden, joka sisältää samankaltaisia kuntouttavia elementtejä. Koska autismi ilmenee laaja-alaisesti, kuntoutus on suunniteltava yksilöllisistä tarpeista lähtien. Kuntoutuksen suunnittelun pohjana on oltava hyvä tuntemus sekä lapsesta ja tämän kyvyistä että autismin ilmenemismuodosta.

VARHIS-malli on Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiriin kuuluvan Lastenlinnan sairaalan autismiosaston kehittämä malli, joka on muotoutunut tutkimustiedon ja käytännön työssä tehokkaiksi todettujen toimintatapojen perusteella. VARHIS- kuntoutusmallin periaatteina on yhteistyö perheen sekä moniammatillisen tiimin, terapeuttien ja päiväkodin kanssa. Mallissa käytetään strukturoidun opetuksen ja erityisopetuksen menetelmiä sekä käyttäytymisterapian menetelmiä ja käyttäytymisanalyysiä. Kuntoutuksen pohjana VARHIS- mallissa on yksilöllinen, tarkka suunnittelu ja selkeät tavoitteet. Kuntoutus aloitetaan varhain ja sitä toteutetaan laaja-alaisesti kotona sekä päiväkodissa. VARHIS- malliin kuuluvat osa-alueet ovat vuorovaikutus, kommunikaatio, toiminnanohjaus eli ympäristön strukturointi ja jäsentäminen, jäljittely, havaitseminen ja aistitiedon käsittely, omatoimisuustaidot, leikki- ja vapaa-ajan taidot, hieno- ja karkeamotoriikka sekä haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäiseminen ja vähentäminen. (Avellan ja Lepistö 2008, 14–17.)

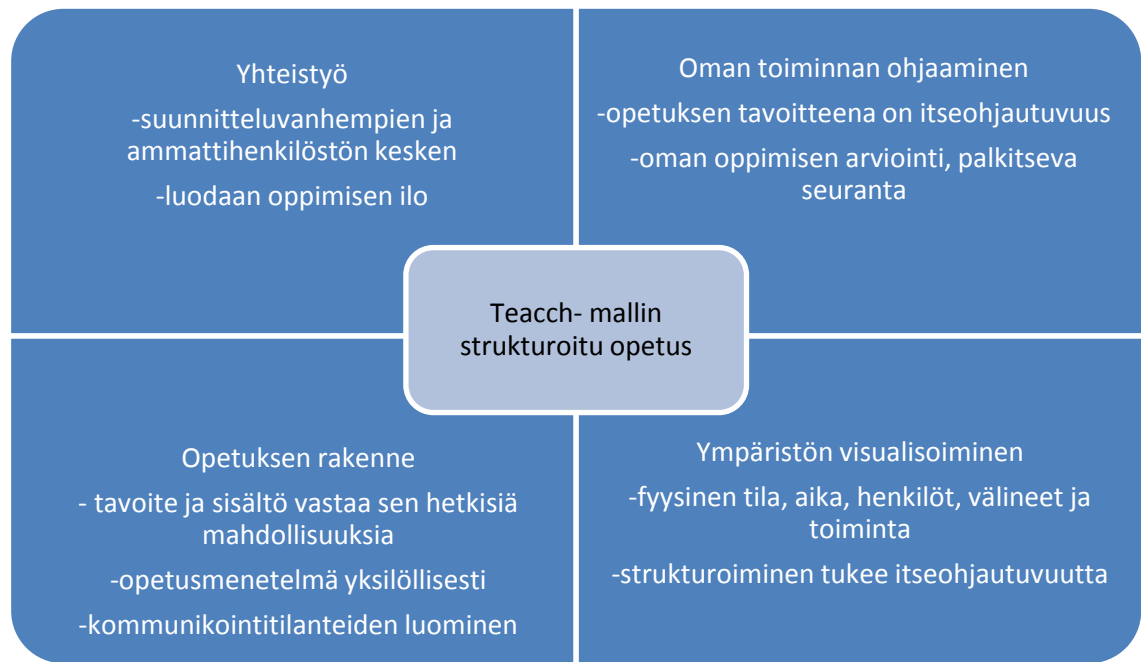
Perusopetuslain 17. a §:n mukaan erityistä tukea saavalle oppilaalle on laadittava henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (Laki perusopetuslain muuttamisesta 2010, 17§). Erityistä tukea tarvitseva autismiopetuksen oppilas voi opiskella joko yleisopetuksen opetussuunnitelman mukaan, joitakin aineita mukauttaen tai oppiaineittain yksilöllistetyn opetussuunnitelman mukaan tai toiminta-alueittaisen opetussuunnitelman mukaan. Toiminta-alueittaisen opetussuunnitelman osa-alueita ovat kognitiiviset taidot, motoriset taidot, sosiaaliset taidot, päivittäisten toimintojen taidot ja kieli ja kommunikaatio. (Perusopetuslaki 47§.)

PECS eli Picture Exchange Communication System tarkoittaa kuvanvaihtoon perustuvaa kommunikaation opetusmenetelmää. Menetelmän avulla lapsi opetetaan pyytämään kuvalla haluamaansa asiaa. PRT- eli Pivotal Response Training tarkoittaa menetelmää, jossa lasta kannustetaan käyttämään sosiaalista kieltä ja vuorovaikutusta. (Avellan ja Lepistö 2008, 35.)

Fasilitointi eli facilitated communication, tuettu kirjoittaminen, on kiistanalainen kommunikointimenetelmä. Menetelmässä avustaja tukee fyysisesti kommunikoijaa käden alta, ranteesta tai kyynärpästä, jolloin kommunikoija pystyy tekemään liikkeen itse. Kiistanalaisuus liittyy menetelmässä siihen, kumpi viestit todellisuudessa kirjoittaa, kommunikoija vai avustaja. Apuvälineinä käytetään esineitä, kuvatauluja, puhesyntetisaattoreita ja näppäimistöjä. (Sipilä 1998, 303). Kommunikointi perustuu etusormella osoittamiseen tukijan antaessa osoittamiseen annettavan tarvittavan tuen. Tavoitteena on, että kommunikoiminen onnistuu mahdollisimman itsenäisesti. Menetelmässä lähdetään taitorappusten avulla liikkeelle esinekommunikaatiosta vähentäen tukea askel askeleelta. (Ikonen ja Suomi 1998, 182–184.) Tässä opinnäytetyössä fasilitointi-käsitettä käytetään kuvaamaan oppilaan kirjoitusta tietokoneen näppäimistöä, kommunikaattoria tai aakkostaulua käyttäen.

KKK- eli kehontuntemus-, kontakti- ja kommunikaatioharjoitusohjelmat ovat luoneet Marianne ja Christopher Knill vahvistamaan kehontuntemusta ja luomaan vuorovaikutustilanteita ihmisille, joiden omasta itsestä tulevan informaation kokeminen, vastaanottaminen tai jäsentäminen on vaikeutunut. Harjoitusohjelmissa käytettävä musiikki auttaa lasta tunnistamaan tehtävät harjoitukset, suuntamaan tarkkaavaisuutta ja toimimaan itsenäisemmin. Ohjelmaa toteutetaan ohjaajan tuella, mielellään toistuvasti päivittäin, tavoitteena lisätä ohjattavan aloitteellisuutta. (Knill ja Knill 2008, 8-11.)

TEACCH-menetelmä eli strukturoitu opetusmenetelmä on menetelmä joka auttaa autistisia henkilöitä hahmottamaan maailmaa. TEACCH perustuu tilan sekä ajan strukturoimiseen, itsenäisen työn harjoitteluun, rutiineiden hyväksikäyttämiseen opetuksessa ja kuvalliseen tukeen. (Edelson i.a.) TEACCH- kuntoutusmalli eli Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children sisältää ympäristön visualisoimisen lisäksi toimintaohjelman ja yksilölliset tehtävätuokiot. Opetus on suunniteltua ja perustuu seurantaan ja arviointiin.

Kuvio 1. (Kerola ja Kujanpää 2009, 168-175.)

4 ILTAPÄIVÄTOIMINTA JA SEN JÄRJESTÄMINEN ESPOOSSA

Aamu- ja iltapäivätoiminnalla tarkoitetaan perusopetuslain 8a luvussa määriteltyä lapsille tai nuorille suunnattua toimintaa, jota kunta voi joko järjestää tai hankkia. Erityisopetuksessa opiskelevien iltapäivätoiminnan järjestämisestä säädetään perusopetuslaissa. Kunta saa kuitenkin päättää toiminnan laajuuden. Perusopetuslaissa on säädetty aamu- ja iltapäivätoiminnan tavoitteeksi tukea kodin ja koulun kasvatustyötä, sekä lapsen tunne-elämän kehitystä ja eettistä kasvua. Aamu- ja iltapäivätoiminnan tulee myös perusopetuslain mukaan edistää lasten hyvinvointia ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa, sekä ennaltaehkäistä syrjäytymistä ja lisätä osallisuutta. Aamu- ja iltapäivätoiminnan tulisi tarjota lapsille monipuolisia ohjattuja toimintamahdollisuuksia sekä mahdollisuuksia osallistua virkistävään toimintaan. Lapselle tulee mahdollistaa myös lepo ammattitaitoisen ja tehtävään soveltuvan henkilön valvonnassa. Iltapäivätoiminnan tarkoituksena on luoda turvallinen kasvuympäristö lapselle ennen ja jälkeen koulupäivän. (Perusopetuslaki 1998, 48§.)

Iltapäivähoitoa voidaan myös järjestää kehitysvammaisille lapsille kehitysvammalain mukaisena erityishuoltona. Erityishuoltoon kuuluvia palveluja ovat muun muassa yksilöllinen hoito ja muu huolenpito sekä muu vastaava erityishuollon toteuttamiseksi tarpeellinen toiminta (Kehitysvammalaki 1977, 2§). Päivähoitolaissa (1973, 2§) säädetään myös, että päivähoitoa voivat saada esiopetusikää vanhemmat lapset jos erityiset olosuhteet sitä vaativat eikä hoitoa ole muulla tavoin järjestetty. Espoossa tämä on määritelty koskemaan lähinnä alle 10-vuotiaita lapsia, jotka ovat oikeutettuja loma-aikoina päivähoiton järjestämiin kuljetuksiin.

Opetushallituksen luomissa aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteissa aamu- ja iltapäivätoiminnan tavoitteina on tarjota lapselle turvallinen kasvuympäristö ennen ja jälkeen koulupäivän. Tavoitteina on myös tukea lapsen tunne-elämää ja eettistä kasvua sekä sosiaalista kehitystä. Iltapäivätoiminnan tarkoituksena on luoda perusta hyvälle vapaa-ajanvietto tavoille, auttaa perheitä kasvatustehtävän toteuttamisessa, ennaltaehkäistä riskitekijöitä, jotka liittyvät lapsen valvomattomaan ajankäyttöön ja yksinoloon sekä pyrkiä edistämään yhteiskunnallista tasa-arvoa ja ehkäisemään syrjäytymistä. Tilojen ja välineiden tulisi olla turvalliset, eivätkä lapset saa joutua kiusaamisen, häirinnän tai vä-

kivallan kohteeksi. Toiminnan toteutuksen tulee tapahtua ammattitaitoisen ja tehtävään soveltuvan henkilöstön valvonnassa. (Oph 2004, Aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet.)

Erityisopetukseen otetun tai siirretyn oppilaan aamu- ja iltapäivätoiminnan lähtökohtana ovat aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteiden mukaan toiminnan yleiset tavoitteet ja sisällöt. Toiminnassa on kuitenkin otettava huomioon lapsen ikä ja kehitysvaihe, sillä ikäjakauma erityisopetukseen otettujen aamu- ja iltapäivätoiminnassa on suuri. Jokaisen olisi saatava tarvitsemaansa tukea ja ohjausta. Henkilökunta tulisi kouluttaa tukemaan oppilaiden erityisiä tarpeita, kuten autismin kirjon kuuluvissa oireyhtymissä. Turvallisuudesta huolehtiminen on iltapäivätoiminnan järjestämisessä ensiarvoisen tärkeää. (Koivula i.a., 81)

Espoossa autististen lasten aamu- ja iltapäivätoiminta sekä loma-ajan hoito järjestetään sivistystoimen ja sosiaalitoimen vammaispalveluiden yhteistyönä. Espoossa on kaksi koulua, joissa autismiopetusta, aamu- ja iltapäivätoimintaa sekä loma-ajan hoitoa järjestetään päivähoiton alaisuudessa. Yhdessä koulussa koulunkäyntiavustaja toimii iltapäivätoiminnan vastaavana vammaispalveluiden alaisuudessa. Tämän yhden koulun jätin pois tutkimuksesta sen aamu- ja iltapäivähoiton järjestämistavan erilaisuuden vuoksi.

Autististen lasten opetusluokat olivat kummassakin tutkimukseen osallistuneessa koulussa osa peruskoulua, toisessa oppilaat ovat alakouluikäisiä ja toisessa luokat yhtenäisessä peruskoulussa vuosiluokkia 1-9. Autismiopetuksen luokat ovat enintään kuuden oppilaan luokkia ja luokkia on näissä yksiköissä yhteensä 9. Jokaisessa työskentelee erityisluokanopettaja ja 3-4 koulunkäyntiavustajaa. Iltapäivätoimintaan kuuluvia lapsia oli tutkimukseen osallistuneessa yhtenäiskoulussa 29 ja alakoulussa 14. Toimintaan osallistuvat lapset ovat iältään 7-17 vuotiaita. Lapset tulevat aamutoimintaan ennen koulun alkua koulukuljetuksella aikaisintaan klo 7.00 ja iltapäivähoitoa on järjestetty 16.30 saakka. Aamu- ja iltapäivätoiminnan ollessa koulun tiloissa oppilaat ovat oikeutettuja koulukuljetukseen kotimatalle.

Lastentarhanopettajan vakanssilla olevia iltapäivätoiminnan vastaavia on kahdessa koulussa yhteensä kolme, yksi noin viittatoista autistista lasta kohti. Heidän tehtävänä on suunnitella, toteuttaa ja järjestää aamu- ja iltapäivätoiminta autismin kirjon oppilaille.

Iltapäivätoiminnassa työskentelee koulunkäyntiavustaja- nimikkeellä koulun henkilökuntaan kuuluvia lähihoitajia, jotka toimivat lasten kanssa koulupäivän. Toisessa tutkimukseen osallistuneessa koulussa koulunkäyntiavustajia on 23 joista 21 työskentelee kokopäiväisesti ja toisessa on 12 koulunkäyntiavustajaa joiden työaika on myös 38,25 tuntia viikossa. Hallinnollisina johtajina iltapäivätoiminnalle ovat kaksi lähipäiväkodin johtajaa, jotka ovat lastentarhanopettajien esimiehiä. Iltapäivätoiminnassa työskentelevien koulunkäyntiavustajien esimiehisuus on kuitenkin koulun apulaisrehtorilla tai rehtorilla.

Opinnäytetyöni yhteistyötahoina olivat kaksi Espoossa sijaitsevaa peruskoulua, joiden yhteydessä järjestetään autismiopetusta. Työskentelen toisessa opinnäytetyöhöni osallistuneessa koulussa autismiopetuksen yhteydessä olevassa aamu- ja iltapäivätoiminnassa lastentarhanopettajana. Työhöni kuuluu autismin kirjon henkilöiden aamu- ja iltapäivähoidon toiminnan suunnittelu, järjestäminen, toteutus ja arviointi yhdessä moniammatillisen yhteistyöverkoston ja perheen kanssa yhteensä noin kolmelle kymmenelle autismin kirjon oppilaalle. Autististen lasten iltapäivätoiminnan järjestäminen on monen hallintokunnan yhteistyötä. Pääosin toiminnasta vastaa lähipäiväkoti sivistystoimen alaisuudessa. Toimintaa järjestetään koulun yhteydessä olevissa tiloissa ja koulun henkilökuntaan kuuluvien koulunkäyntiavustajien voimin. Lisäksi vammaispalvelu osallistuu kehitysvammaisten yli 10-vuotiaiden lomahoidon kuljetusten järjestämiseen.

Tutkimukseen osallistuneessa yhtenäiskoulussa aamu- ja iltapäivätoiminnalla on käytössä kahdessa kerroksessa kaksi keittiöllistä tilaa sekä tarpeen mukaan pieni liikuntasali ja käytävätilaa omassa, muusta koulusta lukituin ovin rajatussa tilassa. Lasten terapioiden on mahdollista järjestää koulun tiloissa myös iltapäivätoiminnan aikaan. Tutkimukseen osallistuneessa alakoulussa aamu- ja iltapäivätoiminta voi käyttää erillistä pientä rakennusta koulun pihalla sekä luokkatiloja.

6 LAADUKKAAN TYÖN TOTEUTTAMINEN YHTEISTYÖSSÄ VANHEMPIEN KANSSA

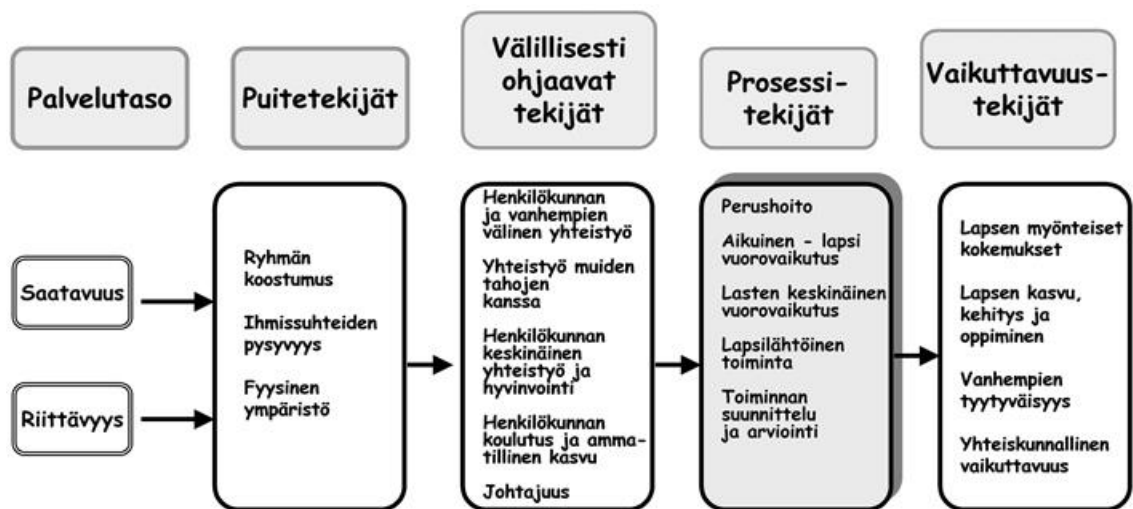
Koulun ja vanhempien hyvän yhteistyön lähtökohtia ovat keskinäinen arvostus, yhteistyön aktiivisuus, kuuleminen, kunnioitus, luottamus ja vuoropuhelu (Oph 2007, 11-12). Yhteistyö on tärkeää myös aamu- ja iltapäivätoiminnan kanssa, sillä sen tavoitteena on tukea kodin ja koulun kasvatustyötä. Tässä yhteydessä käytän yhteistyön kontekstina päivähoitoa, jonka alaisuudessa aamu- ja iltapäivätoiminta toimii.

Vanhemmilla on lastensa ensisijainen kasvatusvastuu ja -oikeus. Vanhempien on voitava osallistua lapsensa kodin ulkopuoliseen varhaiskasvatukseen, hoidon suunnitteluun ja hoidon toteutumisen arviointiin (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002, 17-18). Päivähoidossa on tärkeää ymmärtää vanhempien ja ammattikasvattajien toisiaan täydentävä asiantuntemus. Vanhemmat tuntevat lapsensa yksilöinä ja päiväkodin ammattikasvattajat näkevät lapset puolestaan otollisemmin suhteessa ikäisiinsä. Päivähoidossa lapsi toimii myös ryhmän jäsenenä toisella tavalla kuin perheen jäsenenä. Perheelle on järjestettävä aina heidän elämäntapansa huomioivaa ja tukevaa hoitoa. (Mönkkönen 2007, 54).

Päivähoidossa samaa lasta hoitaa ja ohjaa päivän aikana usea eri koulutustaustalla oleva työntekijä. Moniammatillisen työryhmän etuna on, että työntekijät pystyvät jakamaan vastuutaan ja dialogisen työskentelytavan kautta laajentamaan käsityksiään, osaamistaan sekä jaksamistaan työyhteisön toiminnassa. Moniammatillinen työyhteisö tarjoaa myös asiakkaalle, niin lapselle kuin vanhemmille, mahdollisuuden kohdata ja keskustella asioistaan useamman työntekijän kanssa. (Vilén, Leppämäki, Ekström 2002, 343.)

Päivähoidon laadunarviointimallissa varhaiskasvatuksen laatua sääteleviksi tekijöiksi on erotettu viisi eri näkökulmaa, joita ovat palvelun taso, puitetekijät, välillisesti ohjaavat tekijät, prosessitekijät ja vaikuttavuustekijät. Palvelutasoon liittyy palvelun saatavuus ja riittävyys. Puitetekijöitä ovat ryhmän koostumus, ihmissuhteiden pysyvyys ja fyysinen ympäristö. Välillisesti ohjaavat tekijät muodostuvat henkilökunnan ja vanhempien välisestä yhteistyöstä, yhteistyöstä muiden tahojen kanssa, henkilökunnan keskinäisestä yhteistyöstä ja hyvinvoinnista, henkilökunnan koulutuksesta ja ammatillisesta kasvusta sekä johtajuudesta. Prosessitekijöitä ovat perushoito, aikuinen - lapsi vuorovaikutus,

lasten keskinäinen vuorovaikutus, lapsilähtöinen toiminta sekä toiminnan suunnittelu ja arviointi. Vaikuttavuustekijöinä laadunarviointimallissa ovat lapsen myönteiset kokemukset, lapsen kasvu, kehitys ja oppiminen, vanhempien tyytyväisyys ja toiminnan yhteiskunnallinen vaikuttavuus. (Hujala ym. 1999, 77-78.) Espoon laatimat varhaiskasvatuksen laatutavoitteet ja niihin liittyvät laatuksiteerit on muodostettu Hujalan ym. laadunarviointimallin mukaan. (Espoo 2006.)

Kuvio 2. Päivähoidon laadunarviointimalli Hujalan ym. mukaan (1999, 78).

Eriyiskasvatuksen laadunarvioinnissa tarkastellaan muun muassa millaisia osallistumism-, vaikuttamis- ja valintojentekomahdollisuuksia perheillä on; millaista on vuorovaikutuksen laadun, yksilöllisyyden, ikä- ja kehitystason, toiminnan merkityksellisyyden, toverisuhteiden, aloitteellisuuden ja onnistumisen kokemusten kannalta. Varhaisen erityiskasvatuksen laadunmäärittelyn ja -arvioinnin näkökulmina pidetään perhekeskeisyyttä, lapsilähtöisyyttä, inklusiivisuutta ja palvelujen koordinoitua. (Tauriainen 1999, 6.)

7 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA AUTISMIN KIRJON PALVELUIDEN LAADUKKUUDESTA

Aikaisempia tutkimuksia nimenomaan autistisille suunnatuista palveluista ja niiden laadukkuudesta on melko vähän. Autismiliitto on tehnyt laatukäsikirjan koskien sopeutusvalmennusta. Laatukäsikirjassa on kerätty yhteen kurssin järjestelyille tärkeitä asioita, kuten tiedonkulkua, sisältöjen monipuolisuutta ja kurssin vastaamista yksilöllisiin tarpeisiin. Käsikirja ottaa huomioon autismin kirjon kursseilla työntekijöiden määrän ja osaamisen, erityisesti autismiosaamisen ja osaamisen esimerkiksi erilaisista kommunikaatiomenetelmistä. Tiloille asetettavia vaatimuksia ovat muun muassa strukturoinnin mahdollistaminen. (Autismi- ja Aspergerliitto ry 2008 13-19.)

Soile Argillander ja Mirva Laitinen ovat tehneet opinnäytetyön koskien aikuisille autismikirjon henkilöille suunnatun päivätoimintapaikan laadukkuutta. Tutkimustuloksista nousi esiin autismikirjon päivätoimintaa järjestettäessä tärkeinä asioina aikuisuuden huomioiminen, paikan sijainti, rauhallinen ja meluton ympäristö, jäsennetyt tilat, sopiva ryhmä koko, asiakkaan kommunikoinnin tukeminen, päivittäin toistuvat toiminnot, arkielämäntaidot, asiakkaan yksilölliset tarpeet ja kiinnostuksen kohteet, henkilökunnan koulutus ja työhön sitoutuneisuus sekä riittävä tiedonkulku päivätoimintapaikan ja asiakkaan huoltajien välillä. (Argillander ja Laitinen 2008, 2.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon käytäntöihin liittyviin kysymyksiin ja haasteisiin on pyritty viime vuosina vastaamaan laatusuosituksilla ja laadunhallintatyöllä. Laatusuosituksia on annettu sekä yleisesti sosiaali- ja terveydenhuoltoa että sen eri osa-alueita varten ja suosituksen tavoitteena on antaa palveluille yleistä tukea ja suuntaviivoja kehittämistä varten. Suositukset ovat lainsäädäntöä täydentäviä ja ne kuvaavat suositeltavaa käytäntöä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2003, 8.)

Opetusministeriön teettämässä selvityksessä koskien erityistä tukea tarvitsevien aamu- ja iltapäivätoimintaa mainitaan tärkeinä tarpeeksi pieni ryhmä, tarkoituksen mukaiset tilat, tiivis yhteistyö ja tiedonkulku kodin, koulun ja iltapäivätoiminnan sekä muun moniammatillisen yhteistyöverkoston kanssa, mahdollisuus henkilökohtaiseen apuun ja henkilökunnan koulutukseen sekä kuntouttavaan toimintaan. Tärkeänä pidettiin aamu-

ja iltapäivätoiminnan ohjaajan osallistumista HOJKS:iin, tiedonkulkua päivän tapahtumista varsinkin puhumattoman lapsen kohdalla. Tärkeää on myös vanhempien asiantuntemus oman lapsensa asioista ja vanhempien ottaminen tasavertaisina kumppaneina mukaan yhteistyöhön. Toiminnassa tulisi olla tilaa leikkimiseen ja pelaamiseen ja ylipäättäen fyysisen aktiivisuuden purkamiseen, mutta myös mahdollisuus lepoon. Tiloja pitäisi olla enemmän käytössä ja niiden jakamisen pitäisi olla mahdollista. (Iivonen 2009, 55-60.)

Iivonen (2009, 59-60) esittää, että aamu- ja iltapäivätoimintaa koskeviin perusteisiin ja kuntien aamu- ja iltapäivätoimintaa koskeviin toimintasuunnitelmiin kirjataan nykyistä yksityiskohtaisemmat kuvaukset erityisoppilaiden ja muiden erityistä tukea tarvitsevien lasten aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisestä. Näin heidän yksilölliset tarpeensa voidaan ottaa huomioon ja heidän tarvitsemansa tuki järjestää nykyistä paremmin. Iivonen esittää myös valtakunnallisen hankkeen käynnistämistä erityisoppilaiden aamu- ja iltapäivätoiminnan, koulun kerhotoiminnan ja muun koulussa tapahtuvan kerhotoiminnan kehittämiseksi. Tämän perusteella tutkimukseni aihe on siis ajankohtainen.

8 TUTKIMUSPROSESSI

Opinnäytetyö on moniaineistoinen tutkimus joka toteutettiin kahdessa autismikirjon päivähoitoyksikössä Espoossa. Määrällistä aineistoa pyrittiin syventämään laadullisuudella. Tutkimuksen tarkoituksena ja samalla tutkimuskysymyksinä oli selvittää millaisia asioita vanhemmat pitävät tärkeinä autismikirjon henkilöille suunnatussa aamu- ja iltapäivätoiminnassa sekä millaista on laadukas autismin kirjon aamu- ja iltapäivätoiminta vanhempien näkökulmasta.

Tutkimuksen aineistonkeruumenetelminä käytettiin lasten repuisia lähetettäviä lomakehaastatteluita vanhemmille. Lomakkeet jaettiin kaikille päivähoitoyksiköiden aamu- ja iltapäivätoiminnan asiakkaina olevien lasten koulureppuihin huhtikuussa 2013, yhteensä 43 kappaletta.

Lomake sisälsi strukturoituja kysymyksiä joissa oli käytetty vastausvaihtoehtoina viisiportaista, Likertin -tyyppistä asteikkoa. Vastausvaihtoehdot (1-5) vaihtelivat sen mukaan miten vanhemman mielestä väittämä toteutui iltapäivätoimintapaikassa. Vastausvaihtoehdon perässä oli tyhjä tila tarvittaessa perusteluille. Lisäksi vastausvaihtoehdoilla (1-5) kysyttiin iltapäivätoimintaan liittyvien väittämien tärkeyttä vanhemmille.

Kyselylomake koostui Espoon kaupungin varhaiskasvatuksen laatukriteeristön teemoista:

1. Taustatiedot
2. Tiedonkulku ja yhteistyö (mitä tietoa kulkee, kuinka usein, miten voisi kehittää)
3. Fyysinen ympäristö (tilat, turvallisuus, viihtyisyys, strukturointi, virikkeellisyys, ryhmä)
4. Henkilökunta (pysyvyys, koulutus, osaaminen, riittävä määrä, sijaisten käyttö)
5. Kommunikointi (kuinka lapsen kommunikointia tuetaan)
6. Toiminnot (mitä vapaa-ajan toimintoja/kuntouttavia elementtejä autistisen toimintaa lapsen iltapäivätoimintaan olisi hyvä sisällyttää)
7. Miten vanhemmat kokevat voivansa vaikuttaa lapsensa iltapäivätoimintaan

Jokaisessa osiossa oli strukturoitujen kysymysten lisäksi avoimia kysymyksiä.

Tavoitteena oli koota vanhemmilta saatu palaute yhteen ja saadun tutkimusaineiston pohjalta muodostaa ehdotuksia aamu- ja iltapäivätoiminnan kehittämiseksi. Kartoittavan tutkimuksen avulla kerätään tietoa olemassa olevista käytänteistä, etsitään uusia näkökulmia, löydetään uusia ilmiöitä sekä selvitetään vähän tunnettuja ilmiöitä ja kehitetään hypoteeseja (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 129). Tämän kartoittavan tutkimuksen tarkoitus oli kerätä vanhempien näkökulmasta tietoa olemassa olevista käytänteistä. Vanhempien näkökulman kautta ajattelin aineiston antavan uutta hyödyllistä tietoa varsinkin kehittämistarpeista.

8.1 Tutkimusaineiston kerääminen

Kyselyä ja haastattelua tutkimusaineiston keräämisessä käytetään silloin, kun haluamme tietää mitä ihminen asiasta ajattelee. Vanhempien ja henkilöstön tyytyväisyyttä mittaavat tutkimukset toteutetaan usein strukturoiduin kyselylomakkein (Hujala, Parrila, Lindbrg, Nivala, Tauriainen & Vartiainen 1999, 66). Lomakehaastattelun hyviä puolia on nopeus ja vaivaton aineiston saanti. Sillä voidaan kerätä laaja tutkimusaineisto ja kysymysten asettelu on kaikille vastaajille sama. Heikkouksina pidetään sitä, ettei voida varmistua vastaajien rehellisyydestä, huolellisuudesta, kysymysten oikein ymmärtämisestä tai perehtyneisyydestä kysyttävään asiaan. Saatujen vastausten määrä voi myös jäädä pieneksi. (Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara 1997, 183-184.)

Haastattelulomakkeiden liitteenä lähetin saatekirjeen, jossa selvisi tutkimuksen tarkoitus. Saatekirjeessä oli myös yhteystietoni, jos jollakin olisi ollut kysyttävää tutkimukseen osallistumisesta. Lisäksi mukana oli palautuskuori ja valmiiksi maksettu postimerkki. Vastaus oli mahdollista palauttaa myös repussa lapsen koululle muuten nimettömänä. Uskoin vanhempien pitävän tutkimusaihetta itselleen ja lapselleen tärkeänä ja siksi vastaavan mielellään. Erityislusten vanhempina heillä toisaalta ei välttämättä ollut aikaa ja voimia pitkään ja monimutkaiseen vastaamiseen. Tavoitteena oli tehdä mahdollisimman selkeä ja sopivan mittainen lomake. Tästä syystä olin suunnitellut lomakkeen, jossa kysytään monivalinta- ja asteikkoihin perustuvia kysymyksiä. Näiden jälkeen on avoin kysymys ja tyhjä tila, johon voi kirjoittaa perusteluja tai täsmentää jotakin asiaa.

Näin saadaan vastaaja tunnistamaan asia ilman, että hänen tarvitsee itse muistaa se ja saadaan vähemmän kirjavia vastauksia. Avoin vastaus mahdollisuus auttaa vastausten tulkinnassa ja voi tuottaa jotakin tietoa, jota en tutkijana ole osannut ottaa huomioon. Lomakkeen kokeilua ja pilottitutkimusta pidetään välttämättömänä, jotta voidaan korjata kysymysten muotoilua. (Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara 1997, 188-190.) Lomakkeella sain sekä määrällistä että laadullista aineistoa. Tutkimukseni on moniaineistoinen, mutta aineiston pienuuden perusteella voidaan puhua kartoituksesta. Lomakkeen testautin lähipiiriin kuuluvilla ihmisillä.

Määräpäivään 19.4. mennessä oli palautunut 16 lomaketta, ja tämän vuoksi lähetin vanhemmille vielä muistutuskirjeen. Muistutuskirjeen jälkeen palautui vielä viisi täytettyä lomaketta. Lisäksi kaksi haastattelulomaketta saapui tyhjänä. Yhteensä palautui siis 21 täytettyä vastauslomaketta.

8.2. Aineiston analyysi

Avointen kysymysten tuottaman aineiston analysoin sisällön analyysillä. Sisällönanalyysi on hyväksyttävä menetelmä silloin, kun aineiston sisältöä on runsaasti. Sisällönanalyysi on kolmevaiheinen prosessi, joka koostuu aineiston pelkistämisestä, ryhmitte-lystä ja teoreettisten käsitteiden luomisesta. Tutkija perehtyy aluksi aineistoonsa perin-pohjaisesti. Tämän jälkeen aineiston ilmaukset pelkistetään, pelkistetyt ilmaukset lista-taan ja niistä etsitään samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia. Pelkistetyt ilmaukset yhdiste-tään, ryhmitellään ja niistä muodostetaan alaluokkia. Alaluokat yhdistetään ja niistä muodostetaan yläluokkia. Yläluokat yhdistetään ja niistä muodostetaan kokoavia käsit-teitä. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 110-111.) Jokaisen laadullisen kysymyksen alle kirjoi-tin, mitä vastauksia kuhunkin kysymykseen oli saatu. Tutkimuskysymykset olivat jo valmiiksi teemoiteltu, joten se helpotti niiden käsittelyä.

Asteikkokysymykset taulukoin Excel- ohjelmalla, jonka jälkeen pystyin kysymyksittäin näkemään, miten kuhunkin kysymykseen oli vastattu ja tarkastelemaan vastauksia. As-teikkokysymyksistä laskin määrällisesti ja prosentuaalisesti, kuinka monta vastausta

kuhunkin luokkaan oli tullut. Tutkimuksessa nostin esiin selkeästi kehittämistä kaipaavia eli asteikolla alemmas sijoittuneita ja toisaalta selkeästi hyvin toteutuneita eli asteikolla arvosanan 4 tai 5 saaneita väittämiä. Samoin nostin esiin myös vanhempien tärkeinä pitämiä asioita.

8.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkijan objektiivisuutta laadullisessa tutkimuksessa on arvioitava silloin, kun tutkija on myös työntekijänä tutkittavassa ilmiössä (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 133). Toisaalta voidaan ajatella, että työntekijänä minulla oli jo aiheesta paljon tietoa ennestään joka taas auttoi kysymysten asettelussa siten, että vastauksista voitiin saada merkityksellistä tietoa. Toteuttaessani tutkimusta ajattelin nimettömän kyselylomakkeen olevan luotettavin tapa kerätä aineistoa, koska haastattelijana toimin myös työntekijänä kyseisessä työpajassa. Luotettavuutta lisää se, että tutkimus voidaan toistaa samanlaisilla kysymyksillä. Tutkimukseen vastaaminen oli mahdollista kaikille autismikirjon aamu- ja iltapäivätoimintaan osallistuvien lasten vanhemmille. Tutkimuksen luotettavuutta lisää myös tutkimuksen tarkka raportointi (Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara 1997, 217).

Yksittäisen vastaajan henkilöllisyys ei paljastu tutkimuksen raportoinnissa. Suunnittelin myös haastattelulomakkeen siten, ettei vastaaja ole pääteltävissä esimerkiksi lapsen iästä. Vastauslomaketta käytin vain aineiston keräämiseen. Tutkimukseen osallistuminen ja esimerkiksi oman käsialan käyttö vastauksissa oli vapaaehtoista.

9 TUTKIMUSTULOSTEN TARKASTELU

Vastaajia oli yhteensä 21, joista 8 alakoulusta ja 13 yhtenäiskoulusta. Lisäksi palautui kaksi lomaketta tyhjänä. Vastaajina suurimmassa osassa lomakkeita oli äiti, kolmessa lomakkeessa isä ja kahdessa vanhemmat olivat vastanneet yhdessä. Ikäryhmittäin 6-10 vuotiaiden vanhempia oli vastaajista 8 ja 11- 17 vuotiaiden vanhempia 13. Lapsista vain kaksi kulki kouluun itsenäisesti, neljää vastanneista vanhemmat kuljettivat ainakin osittain ja muut kulkivat pääosin koulukuljetuksella.

9.1 Tiedonkulku

Tieto kulki iltapäivähoidosta vain pienelle osalle vanhemmista päivittäin ja noin puolelle vanhemmista viikottain. Kaksi vastaajaa kertoi, että tieto kulkee vain kerran kuussa tai harvemmin. Suurimmalla osalla lapsista tieto kulki reissuviholla, lisäksi viisi vastaajaa piti yhteyttä sähköpostilla ja yhdeksän puhelimella. Neljä vastaajista sai tietoa myös lasta tuodessa tai hakiessa. 15 vastaajaa koki tiedonkulun olevan riittävää. Kolme vanhempaa kertoi, että tietoa saa vain satunnaisesti ja harvoin tai vain koulupäivästä. Iltapäivätoiminnan tapahtumista oli pääosin vanhempien mielestä joko erittäin tai melko tärkeää tiedottaa. Lapsen päivästä sen sijaan oli lähes kaikkien vanhempien mielestä erittäin tärkeää kertoa. Asioista joista lapsen kotiin olisi vanhempien mielestä tärkeä viestittää olivat lapsen päivän tapahtumat, mieliala, vointi ja miten ruoka on maistunut, onko lapsi oppinut uutta tai onko ollut jotain hankaluuksia tai tapahtunut jotain erikoista.

Sosiaaliset taidot haasteena, haluaisin tietoa kuinka pt tilanteet sujuvat toisten lasten ja aikuisten kanssa. Koulu on ainoa paikka vastaaville suhteille, joten tieto on tärkeää. Toiminnasta raportointi ei ole niin tärkeää. Olen huomannut, että kirjallinen tiedottaminen näistä on vaikeaa. Keskustelut tavatessa luontevia tilanteita. Niitä voisi järjestää vanhemmille, jotka eivät käy koululla säännöllisesti.” Vastaaja 15.

Lisäksi vanhempia kiinnosti viikon aktiviteetit, retket sekä aikataulut ja mitä iltapäivätoiminnassa on tehty. Toivottiin myös iltapäivätoiminnan suunnittelua yhdessä vanhem-

pien kanssa lapselle mielekkääksi sekä tiedonkulkua mieluummin liikaa kuin liian vähän- periaatteella.

*”Kaikki tieto tervetullutta. mieluummin liikaa infoa kuin liian vähän.”
Vastaaaja 10, äiti.*

”Lapsen päivän kuulumiset. Mitä harrastusmahdollisuuksia. Yhdessä vanhempien kanssa ip- suunnittelu mielekkääksi.” Vastaaaja 1, äiti.

9.2 Fyysinen ympäristö

Tilat koettiin melko viihtyisiksi, mutta parannettavaakin löytyi muun muassa vessojen siisteydestä. Tilojen sopivuus autistisille lapsille oli vanhempien mielestä myös melko hyvin toteutunut, vain kahdessa vastauksessa tässä nähtiin parannettavaa. Kaikkien vastaajien mielestä sisään tullessa oli mukava tunnelma, joskin yhdessä vastauksessa mainittiin tunnelman vaihtelevan. Toimintavälineiden riittävyys ja esillä olo jakoi mielipiteitä, puolet vastaajista oli sitä mieltä että parannettavaakin olisi. Turvallisuus sen sijaan oli vastaajien mielestä pääosin pystytty ottamaan huomioon toiminnassa. Kysymyksessä, jossa haluttiin tietää, oliko lapsella ystävä tai vertainen ryhmässä, oli usea vanhempi merkinnyt, ettei osaa sanoa. Muutama oli maininnut, ettei lasta kiinnosta muiden seura. Autismin perusongelma, sosiaalisen vuorovaikutuksen vaikeus näkyy juuri siinä, ettei lapsi välttämättä hakeudu toisten ihmisten seuraan (Ikonen ja Suomi 1998, 54) ja pysty luomaan samanikäisiin kehitystasoaan vastaavia kaveruussuhteita (Räty 1998, 75). Tämä kuten moni muukin autistinen piirre ilmenee kuitenkin yksilöllisesti, sillä muutama vastaaja oli sitä mieltä, että kohta ”lapsellani on ryhmässä vertainen” toteutuu erittäin hyvin.

Sopivan lapsiryhmän kooksi vanhemmat ilmoittivat 2- 15 lasta. Ryhmän kokoon vaikuttaa toiminta, lapsen ikä sekä lapsen tarvitsema aikuisen tuki. Ryhmässä tulisi kiinnittää huomiota myös siihen, kuinka lapset tulevat toimeen keskenään. Toivottiin myös rauhallisten lasten sijoittamista samaan ryhmään ja levottomille lapsille enemmän aikuisia.

Paras mahdollinen tila vanhempien mielestä olisi väljä, valoisa tila jossa olisi virikkeitä ja toimintavälineitä, mahdollisuuksia purkaa energiaa ja tarvittaessa päästä omaan rauhaan rauhoittumaan. Osa toivoi tilalta helppoa silmällä pidettävyyttä ja osa äänettömyyttä ja varsinkin kaikuäänten minimoimista. Ihannetiloissa olisi käytetty enemmän puuta kuin metallia ja kiveä. Tilan tulisi vanhempien vastausten perusteella olla selkeä ja ohjeistettu eli strukturoitu toimintaan sopivaksi. Myös Ikonen ja Suomen (1998, 168-171) mukaan autistiset henkilöt hyötyvät usein tilan strukturoinnista, jolloin tilat ovat selkeitä ja niissä toteutetaan tiettyjä, visuaalisin vihjein ilmaistuja toimintoja. Joillakin autistisilla henkilöillä saattaa olla vaikeuksia liian virikkeisissä tiloissa. Ikätovereiden ja aikuiskontaktien järkevä määrä on mietittävä yksilöllisesti lapsen sosiaalisen kanssa käymisen aiheuttamien rajoitteiden mukaan. (Ikonen ja Suomi 1998, 168-171).

Monessa vastauksessa tuli esiin etenkin liikuntavälineiden, pallojen, tramboliinien tai potkulautojen saatavilla olo tai ainakin mahdollisuus päästä saliin. Lisäksi mainittiin myös keittiön käyttäminen enemmän hyödyksi sekä virikkeiden ja toimintavälineiden järjestäminen myös isommille lapsille. Portaiden aiheuttama turvallisuusriski pystyttäisiin välttämään järjestämällä toiminta yksitasoisessa tilassa. Tilassa voisi olla myös kuulunvalvonta. Vastauksissa mainittiin alakoulun yhteydessä olevien tilojen olevan hyvät, samoin pihan. Tärkeänä osana ympäristöä mainittiin myös aikuinen, joka olisi mukana luomassa edellytyksiä ystävyysuhteille.

On arvioitu, että suuri joukko autismin kirjoon kuuluvista kärsii jonkinlaisista aistipoikkeavuuksista (Ikonen ja Suomi 1998, 60-61). Ympäristöä muokkaamalla voidaan helpottaa arjen ongelmia (Hokkanen ja Szegda 2009, 11). Tämän vuoksi ryhmäkokoja pienentämällä voidaan pienentää yliherkälle kuulo- tai hajuaistille aiheutuvaa kuormitusta ja samalla rauhoittaa lapsen päivää. Perusopetuslaissa mainitaan turvallisuuden ja levon mahdollistuminen iltapäivätoiminnassa, joten tilojen tulee olla näiltäkin osin soveltuvat (Perusopetuslaki 1998, 48§).

9.3 Haasteet henkilökunnalle ja osaamiselle

Esimerkiksi TEACCH- mallissa henkilökunnan pysyvyys ja koulutus ja työntekijöiden ja vanhempien kiinteä yhteistyö ovat tärkeitä kuntoutuksen pääperiaatteita (Ikonen ja Suomi 1998, 174). Toisessa tutkimukseen osallistuneista kouluista oltiin tyytyväisiä henkilökunnan pysyvyyteen. Sen sijaan toisen koulun vastaajissa oli suurin osa sitä mieltä, että pysyvä henkilökunta oli toteutunut melko huonosti tai parannettavaa oli vielä paljon. Osa vanhemmista koki myös tuntevansa lapsen kanssa työskentelevän henkilökunnan, osa ei. Henkilökunnan välinen työnjako ei vanhemmille ollut selkeää, sillä se toteutui huonosti kymmenen vanhemman mielestä. Sijaisena käytettävien henkilöiden tuttuudesta lapselle ei osannut kovin moni vanhempi vastata. Vastausten perusteella osa koki tämän toteutuvan hyvin ja osa huonosti. Henkilökunnan osaamisen arvioitiin olevan suurimmaksi osaksi hyvää eli ammattilaisten joukossa osan mainittiin olevan todella ammattitaitoisia ja hyviä työntekijöitä. Joukossa mainittiin olevan myös täysin ummikkoja. Vanhempia ei myöskään ollut tiedotettu henkilökunnan taustasta tai pätevydestä.

*”Vanhempia ei tiedoteta avustajien/hoitajien taustasta tai pätevydestä.”
Vastaaja 6.*

Henkilökunnan kykyyn neuvoa arjessa oli tyytyväisiä puolet vastaajista. Puolet sen sijaan katsoi, että tässä asiassa olisi parannettavaa. Osa mainitsi, että kouluarki eroaa kotiarjesta. Henkilökunnan riittävyteen oli tyytyväisiä yhdeksän vastaajaa. Vapaissa kommentteissa oli mainittu, että henkilökunta riittää, jos kaikki henkilökunnasta ovat paikalla. Autismikoulutusta arvioitiin henkilökunnan saaneen jonkin verran, mutta osan arvioitiin olevan myös täysin kouluttamattomia työhönsä. Vanhemmat painottivat henkilökunnan osaamisessa hyvää lapsen tuntemusta ja yksilöllistä huomioon ottamista sekä luonteenomaisuuksista rauhallisuutta, kärsivällisyyttä, pitkäjänteisyyttä ja positiivista suhtautumista lapseen.

*”Lapsen tuntemus, vahvuudet, heikkoudet ja kiinnostuksen kohteet.”
Vastaaja 1.*

”Halua auttaa näitä lapsia, kuntouttavaa ja suunnitelmallista arkea. Ajatuksella ja sydämellä mukana. Koulutus on äärimmäisen tärkeää!” Vastaaaja 15.

Varsinkin henkilökunnan autismiosaaminen, kommunikointiosaaminen kuten fasilitointiosaamisen tärkeys nousi myös esiin vanhempien vastauksissa.

Autismikirjon osaamista, kommunikointia, kuvakorttien käyttöä, tuettu kirjoittaminen. Vastaaaja 19.

Osa toivoi varsinkin rauhallisten mieshenkilöiden palkkaamista esikuvaksi murrosikäisille pojille.

Lisää miehiä, jotka kiinnostuneet erilaisista asioista ja kyllin rauhallisia, etenkin murkkupojille. Vastaaaja 20.

9.4 Kommunikointi

Suurin osa lapsista kommunikoi ainakin jonkin verran puheella, mutta yleistä oli myös kuvien, ilmeiden ja eleiden sekä ääntelyn käyttö. Osa lapsista kirjoitti myös fasilitoiden ja kommunikoi tietokoneavusteisesti. Vanhempien mielestä lapsen mielipiteen kysyminen ja mahdollisuus kommunikoida käyttäen lapsen omaa kommunikointikeinoa olivat tärkeitä asioita. Samoin henkilökunnan kommunikointiosaaminen ja terapeuttien ilta-päivätoiminnan työntekijöiden kanssa tekemä yhteistyö olivat vanhempien mielestä tärkeitä. Vapaissa kommentteissa oli useita mainintoja fasilitoinnin puuttumisesta epäkohtana, joka olisi korjattava.

”Kommunikoinnin puolesta taisteltava. Fasilitointi tarvitsee lisää arvostusta. Kuvien käytön vahvistaminen.” Vastaaaja 6.

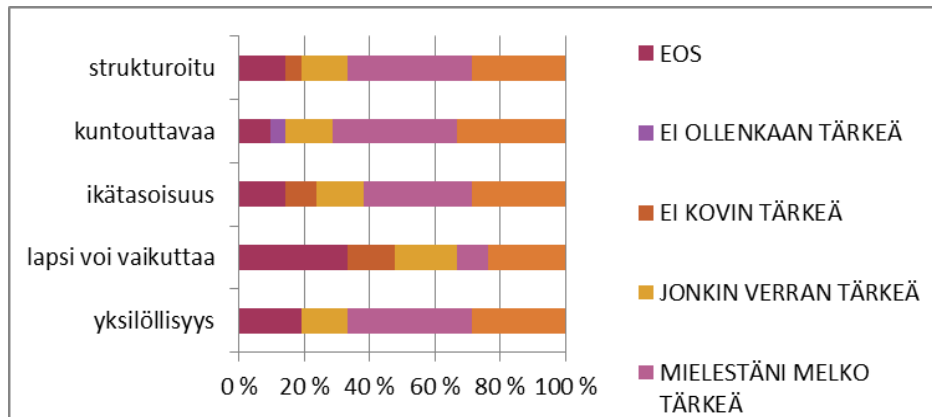
Kuvien käyttöä toivoi myös osa vanhemmista vahvistettavan. Nekin lapset, jotka pääsääntöisesti kommunikoiivat puheella saattavat tarvita puheen tuoton tai puhutun kielen ymmärtämisen tukena kuvia. Lisäksi autistinen lapsi saattaa keskustella vain omista kiinnostuksen kohteistaan tai hyvin omaehtoisesti vastavuoroisen keskustelun taidon puuttuessa.

”Hän puhuu kapea-alaisesti omista aiheistaan, odottaa kuuntelijaa ja myötäilijää. Elehtii paljon ja ilmaisee tunteitaan voimakkaasti koko vartalolla ja ilmehtien. Kuvat rytmittävät arkea jonkin verran. Sarjakuvapiirustus tukena, sosiaaliset tarinat.” Vastaaaja 15.

9.5 Kuntouttavan iltapäivätoiminnan lähtökohdat

Gillbergin neljä periaatetta kuntoutuksen suunnitteluun ovat yksilöllisyyden kunnioittaminen, jatkuvuus suhteessa ympäristöön ja muihin ihmisiin, struktuuri ja suunnitelmallisuus päivän kulussa ja mielekäs opetusohjelma (Ikonen 1998, 156.). Iltapäivätoiminnan tulee olla kuntouttavaa lähes kaikkien vanhempienkin mielestä. Vain yksi vastaaja oli vastannut, ettei pidä kuntouttavaa iltapäivätoimintaa lainkaan tärkeänä. Toiminnan ikätasoisuuden tärkeys jakoi mielipiteitä. Joidenkin vanhempien mielestä toiminta voi olla kehitystasoista, vaikkei vastaisikaan lapsen ikätasoa.

Iltapäivätoiminnan strukturoimista pidettiin myös lähes poikkeuksetta tärkeänä. Koulussa ja iltapäivätoiminnassa eri toiminnoilla, ruokailuilla ja ulkoiluilla on joka päivä ja viikko samanlainen järjestys. Lisäksi lapsille tehdään joka päivälle oma päiväjärjestys kuvin tai kirjoittaen. Struktuurin noudattamisen tärkeys oli kuitenkin vastausten perusteella suurempi pienten lasten vanhemmille kuin jo yli 11- vuotiaiden vanhemmille. Myös Ikonen ja Suomi (1998, 157) toteavat, että struktuuria voidaan vähentää lapsen alkaessa itse hallita asioita ja tapahtumia. Struktuuri auttaa kuitenkin lasta kohti itsenäistä ja joustavaa toimintaa.

Kuvio 1. Miten tärkeinä vanhemmat kokivat iltapäivätoiminnan lähtökohdat

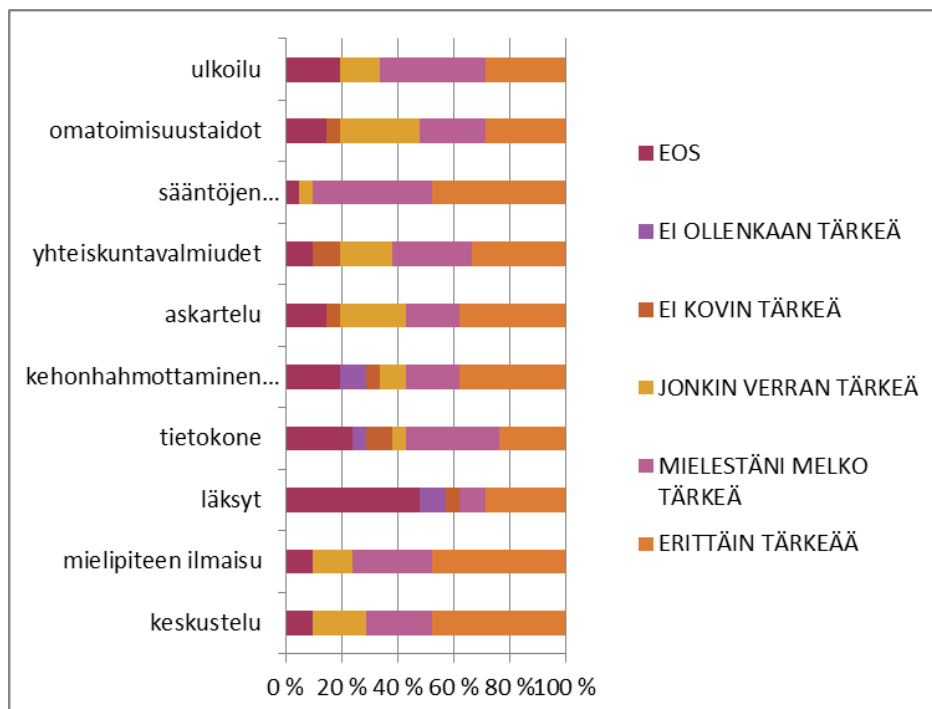
Lähes kaikkien vanhempien mielestä vastausten perusteella on tärkeää ottaa huomioon lasten, nuorten ja perheiden erilaiset tarpeet ja autismin kirjon erityispiirteet huomioon suunniteltaessa iltapäivätoimintaa. Yksi vastaaja oli maininnut, että tämä on tosin haastavaa, kun asiakasryhmä on niin heterogeeninen. Lapsen oman vaikuttamismahdollisuuden koki tärkeäksi noin puolet vastaajista.

Lapsen vaikuttamismahdollisuuksia koskevassa kysymyksessä oli paljon ”en osaa sanoa” vastauksia. Lapsen vaikuttamismahdollisuuksia iltapäivätoiminnassa rajoittaa jonkin verran autismista johtuvat syyt. Ensiksikin uusia asioita usein vastustetaan, sillä lapsi haluaa pysyä tutuissa rutiineissa ja toiminnoissa. Jotkut lapset haluavat pysytellä omassa rauhassa ja autistisessa maailmassaan. Lapsen oma-aloitteisuus saattaa puuttua ja tarvitaan aikuisjohtoisuutta, jotta jokin toiminta voidaan aloittaa (Kerola ja Kujanpää 2009, 89-93, 117.). Kommunikaatiovaikeudet voivat johtaa siihen, että lapsen on vaikea kertoa haluamaansa (Kerola ja Kujanpää 2009, 81-82). Joskus aikuisen on arvailtava käyttäytymisen perusteella mikä toiminta lasta miellyttää. Vanhemmat ovat siksi avainasemassa jo tutustumisvaiheessa ja lapsen mieltymyksethän muuttuvat hänen kasvaessaan. Perusopetuslaissa mainitaan kuitenkin lapsen osallisuuden huomioonottaminen iltapäivätoiminnassa (Perusopetuslaki 1998, 48§), joten vaikuttamismahdollisuuksien ja kommunikaation harjoittelun on olennaisesti kuuluttava myös iltapäivätoimintaan.

9.6 Iltapäivätoiminnan sisällöt

Kehonhahmottamista iltapäivätoiminnassa harjoitellaan muun muassa Knill- hetkissä sekä sensomotorisissa harjoituksissa. Aistihetkiä järjestetään usein muun muassa rentoutushetkien yhteyteen. Poikkeava aistikäyttäytyminen on autismikirjossa hyvin yleistä, ja aiheuttavat erikoista käyttäytymistä, joten aistien harjaannuttaminen on hyödyllistä kuntoutuksellisesti (Kerola ja Kujanpää 2009, 97-99). Aistiharjoituksia tekemällä voidaan saada apua arjen ongelmiin (Hokkanen ja Szegda 2009, 11). Kehonhahmottamisen harjoittelua piti tärkeänä yli puolet vanhemmista. Osa vanhemmista ei osannut vastata tähän kysymykseen ja osa ei pitänyt kehonhahmottamisen ja aistitoimintojen harjoittelua tärkeänä.

Autismin kirjoon kuuluva henkilö saattaa tarvita vapaa-ajan organisoimiseksi tukea ja harjoittelua vielä aikuisenakin (Kerola ja Kujanpää 2009, 204). Erilaisten vapaa-ajanviettotaitojen opettaminen lapselle ja omatoimisuustaitojen oppiminen koettiin myös vanhempien vastauksissa tärkeinä. Erityisesti sääntöjen noudattamisen oppiminen oli melkein kaikille vanhemmille joko melko tai erittäin tärkeää.

Kuvio 3. Iltapäivätoiminnan toimintojen tärkeys vanhempien mielestä

Pelien ja ryhmäleikkien oppimista toivoi myös suurin osa vanhemmista, osa tosin ei ollut osannut tähän vastata. Lapsen kanssa keskustelua pitivät kaikki vastanneet vanhemmat tärkeänä, samoin lapsen mielipiteen ilmaisemista. Iltapäivätoiminnassa läksyjen tekoa toivoi vain muutama vanhempi. Osa ei pitänyt läksyjen tekoa tärkeänä joksiksi, ettei lapselle tule koulusta läksyä tai vanhemmat haluavat tehdä kotitehtävät lapsen kanssa kotona. Tietokoneen käyttö jakoi vanhempien mielipiteet. Osa piti tietokoneen käytön harjoittelua hyvin tärkeänä lapselle. Osa vastasi, että lapsi saa käyttää muutenkin tietokonetta, joidenkin vastaajien mielestä lapsi käytti jo tietokonetta liikaa ja sen käyttöä pitää rajoittaa koska liiallinen tietokoneella olo vain vahvistaa autistista käyttäytymistä. Osa vanhemmista vastasi, ettei lapsi käytä tietokonetta kotona, eikä sen käytön harjoittelu ollut heistä tärkeää. Ulkoilemisen koki tärkeäksi myös lähes kaikki vastaajat. Askartelua pitivät myös tärkeänä melkein kaikki vanhemmat.

Avoimessa kysymyksessä, joka koski iltapäivätoiminnan sisältöä, vanhempien vastauksissa esiintyi eniten päivittäisiä, omatoimisuutta tukevia ja arkielämäntaitoja koskevia mainintoja.

”tässähän on jo todellinen ihannelista. olisi hyvä harjoitella lukemista, ruoanlaittoa, pettymyksen sietoa, liikkumista luonnossa ja ulkona, läksyjen tekoa, itsestä huolehtimista, aikuisjohtoisuutta ja tunteiden hallintaa, sos. suhteiden ymmärtämistä.” Vastaaja 22, äiti.

Toiseksi eniten oli mainintoja sosiaalisten suhteiden harjoittelusta toisten lasten kanssa ja kolmanneksi eniten retkistä ja koulun ulkopuolella liikkumisesta.

”tehdään jo paljon, mutta kaupassa asiointi, pankki, apteekki yms. kommunikointia lapsen kanssa” Vastaaja 21, äiti.

Lisäksi vastaajien mielestä olisi hyvä sisällyttää iltapäivätoimintaan lapsen kanssa kommunikointia lapsen käyttämällä kommunikointikeinolla, kunnosta huolehtimista ja motoriikka harjoituksia sekä tietokoneen tai Ipadin käyttöä ja lukemista.

9.7 Lasten ääni

Useiden lasten vanhemmat kertoivat, ettei lapsi puhu tai kerro hyvin vähän iltapäivätoiminnasta. Vastauksissa oli mainintoja vanhempien tulkinnasta, esimerkiksi millä mielellä lapsi palaa kotiin.

”ei puhu. ei kerro esim. kuvien avulla. yleensä iloisella tuulella palaa kotiin.” Vastaaja 3., äiti.

Muutama vanhempi mainitsi ajoittaisesta levottomuudesta ja melusta, jotka väsyttivät lasta. Toisaalta oli mainintoja myös ajoittaisesta tylsyydestä ja liiasta oleilusta ilman kuntouttavaa päämäärää. Toivomuksia oli kuitenkin rauhallisista tiloista, joihin voisi ajoittain vetäytyä lepäämään. Retkeily oli monen lapsen mielestä kivaa, samoin tietokoneella olo. Mukavina asioina lapset olivat maininneet seuran ja yhteiset leikit jonkun lapsen kanssa, syömisen, musiikkihetket ja ulkoilun.

9.8 Vaikuttaminen

Vanhemmista noin kolmasosa koki voivansa vaikuttaa iltapäivätoimintaan keskustelemalla henkilökunnan kanssa. Suurin osa vastanneista koki, ettei ole voinut vaikuttaa juuri mitenkään. Syiksi oli tosin lueteltu, ettei vanhempi ole yrittänyt vaikuttaa, tai ettei henkilökunta ole kysynyt toiveita kuin lapsen aloittaessa hoidon.

9.9. Vapaat kommentit

Vapaat kommentit käsittelivät tyytyväisyyden ilmaisuja varsinkin henkilökuntaa ja iltapäivätoimintaa kohtaan. Puutteena henkilökunnassa mainittiin lyhytaikaisten sijaisten suuri vaihtuvuus sekä miesten liian pieni osuus työntekijöistä.

”olemme hyvin kiitollisia ip:stä. henkilökunnassa useita ihanasti lapsiin suhtautuvia aikuisia. henk. kunnan vaihtuvuus ongelma. sijaisten perehdytys ja koulutus liian vähäistä. monet ummikoita.” Vastaaja 2, äiti.

Osassa kommentteja oli mainittu toiveita toiminnalle, kuten fasilitointiin ja kommunikointiin satsaamista, mielekkääseen toimintaan ohjaamista ja ystävyysuhteiden luomista ja ylläpitoa.

10 VASTAUSTEN PERUSTEELLA ESIIN NOUSSEET KEHITTÄMISKOHTEET

10.1 Tiedonkulku

Tiedonkulun tärkeys vanhempien ja hoitopaikan välillä korostuu, kun lapsi on autistinen. Tiedonkulku vaikeasti käyttäytyvän ja esimerkiksi uniongelmistä väsyneen lapsen kanssa hyödyttää perhettä, joka voi tuntea neuvottomuutta tai uupuneisuutta (Kerola 2011, 169-170), mutta myös hoitopaikkaa, joka osaa näin paremmin ottaa lapsen vireystilaan vaikuttavat asiat huomioon.

Mitä ongelmia ollut -> ne siirtyvät helposti jossain muodossa kotiin esim. jumit. Onko lapsi oppinut uutta, onko joku asia saatu toimimaan. Ennakointi. Vastaaja 20.

Perhelähtöinen työtapa, jossa otetaan huomioon perheen voimavarat ja vahvistetaan perheen toimintakykyä (Pihlaja 2001, 19) edellyttää toimivaa tiedonkulkua. Perheen toimintakykyä vahvistaakseen henkilökunta tiedottaa hankaluuksista ja onnistumisista.

”Lapsen vointi. Mieliala. Onnistumiset. Hankaluudet. Syömiset.” Vastaaja 6.

Useat vanhemmat vastasivat, ettei heidän lapsensa kerro kotona juuri mitään, ei kommunikoi puheella tai kerro kuvin päivästänsä. Muutama vanhempi kertoi kuitenkin, että lapsi tulee ja lähtee kouluun iloisella mielellä tai vaikuttaa viihtyvän iltapäivähoidossa.

”Ei puhu. Ei kerro esim. kuvien avulla. Yleensä iloisella tuulella palaa kotiin.” Vastaaja

Vanhemmille on tärkeää tiedottaa kaikesta poikkeavasta lapsen päivässä, sillä nämä vaikuttavat lapsen käyttäytymiseen illalla kotona. Tiedonvälitys tapahtuu pääosin reissuviholla lasten kulkiessa kouluun koulukuljetuksella. Kasvokkain tapaaminen vanhempien kanssa jää tällöin vähäiseksi. Henkilökunnan ja vanhempien tapaaminen kasvokkain on tärkeää yhteistyön onnistumiselle. Tulevaisuudessa voitaisiin järjestää vanhempainiltoja, joihin koulunkäyntiavustajat ja iltapäivätoimintakin osallistuisivat. Uuden työntekijän aloittaessa voisi olla hyvä tapa lähettää vanhemmille pieni esittely itses-

tä reissuvihossa. Yhteistyötä tulisi lisätä myös lapsen tavoitteellisemman iltapäivätoiminnan suunnittelemiseksi.

”Lapsen päivän kuulumiset. Mitä harrastusmahdollisuuksia. Yhdessä vanhempien kanssa ip- suunnittelu mielekkääksi.” Vastaja

10.2. Fyysinen ympäristö

Tilojen saaminen viihtyisämmiksi menettämättä samalla turvallisuutta on haasteellista. Toisaalta toimintavälineiden saatavilla olo on tärkeää, kun on kyse lapsista joilla ei välttämättä ole kykyä oma-aloitteiseen toiminnan aloittamiseen tai toimintavälineiden pyytämiseen kommunikoimalla. Vanhempien toiveissa korostui sekä energian purkaminen että rauhallinen yksin olo tarvittaessa. Molemmissa kouluissa tilojen yhteiskäyttö koulun kanssa aiheuttaa usein päällekkäisyyttä sekä aikataulullisesti että tilaan varattujen tarkoitusten kanssa. Näin esimerkiksi kiinteänä pysyvä tempurata on hankala toteuttaa. Tilojen sopivuus toimintaan ja lapsiryhmän tarpeisiin kannattaa tarkistaa säännöllisesti. Toimintaa suunniteltaessa on tärkeää ottaa huomioon myös lapsiryhmän koko.

Perhelähtöinen asiakastyö perustuu perheen arjen sujumiselle (Vernerinet 2011). Sekä energian purkamisen että rauhallisen lepo hetken suominen päivän aikaan voi olla lapsen käyttäytymiseen ja kodin arjen sujumiseen ratkaisevasti vaikuttava tekijä. Arjen sujuminen korostui monen vanhemman vastauksessa siihen, mitä toimintoja olisi hyvä sisällyttää iltapäivätoimintaan.

”Perustaidot, itsenäinen pukeutuminen, ruokailu, yhteiset leikit/pelit. Toisto lasten kanssa jos onnistuu.” Vastaja 18.

”Omatoimisuustaitoja, sääntöjen noudattaminen, erilaisia vapaa-ajan viettotaitoja.” Vastaja 13.

10.3 Kommunikointi

Pelaaminen ja ryhmäleikit voivat olla autistisille lapsille hankalia oppia. Joillain lapsilla voi olla paljon verkostoa ja sisaruksia kotona, mutta osa perheistä kokee helpoimmaksi elämisen lapsen ehdoilla ja saattaa eristäytyä kotiinkin. Tällöin lapsen vapaa-ajan kontaktit oman ikäisiin voivat olla vähäisiä. Tähän kuitenkin koulu ja iltapäivätoiminta antaa usein ainutkertaisia mahdollisuuksia harjoitella näitä tilanteita oman ikäisten lasten kanssa.

”Sosiaaliset taidot haasteena, haluaisin tietoa kuinka päivittäin tilanteet sujuvat toisten lasten ja aikuisten kanssa. Koulu on ainoa paikka vastaville suhteille, joten tieto on tärkeää.” Vastaaaja 15.

10.4. Haasteet henkilökunnalle ja osaamiselle

Työnjaon selkeyttäminen vanhemmille nousi myös kehittämishaasteeksi työyhteisöille. Tiedonkululla on iso merkitys työnjaon selkeyteen, joten voisi olla hyvä tapa kerätä koulukohtainen ”esite”, jossa työnjakoa jollakin tavalla esiteltäisiin. Esite voitaisiin jakaa nykyisille ja tuleville uusille vanhemmille.

Ympäristön ja henkilöiden pysyvyys parantaa autistisen henkilön sopeutumista ja vähentää alituisista muutoksista aiheutuvaa levottomuutta ja sekavaa oloa (Ikonen ja Suomi 1998, 157). Henkilökunnan vaihtuminen on työyhteisöille suuri haaste myös koska vanhempien mielestä henkilökunnan osaamisessa tärkeimpiä asioita ovat juuri lapsen ja autismin tunteminen. Lapsista voitaisiin vanhempien kanssa yhteistyössä koota pieni ”Näin toimit kanssani”- ohje, jota voisivat hyödyntää varsinkin vaihtuvat lyhytaikaiset sijaiset. Henkilökunnan vaihtuminen kannattaa ottaa tarkasteluun myös esimiestasolla, jotta voitaisiin miettiä keinoja vähentää vaihtuvuutta. Henkilökunnan valokuvat ja nimet voisivat olla esillä, jotta kasvot hahmottuisivat paremmin sekä oven suussa vieraileville että lapsillekin.

Henkilökunnan osaamisessa vanhempien vastauksissa korostui kolme asiaa, autismi- ja kommunikointiosaaminen, lapsen tuntemus ja sosiaaliset ominaisuudet. Fasilitointi on

kommunikaatiokeino, joka on julkisesti kiistelty ja joissain tapauksissa ehkä myös väärin käytetty (Kerola ja Kujanpää 2009, 80). Jokaisen lapsen kommunikaatio on yksilöllistä, ja siihen olisi perehdyttävä mielellään vanhempien sekä puheterapeuttien kanssa yhteistyötä tehden. Uuden toimintamallin käyttöönotto vaatii jonkinlaista opastusta tai koulutusta asiaan. Usein kommunikointi fasilitoimalla vaatii myös lapsen luottamusta aikuiseen. Autistiseen lapseen tutustuminen saattaa viedä tavallista pidempään, ja jos kommunikoinnin taitava henkilökunta vaihtuu saattaa lapsen kommunikointi vähetä radikaalisti niin puheella kuin muillakin keinoilla (Kerola ja Kujanpää 2009, 73). Henkilökunnalle kannattaisi suunnitella perehdytyksen lisäksi systemaattista koulutusta osaamisessa tarvittavista aihealueista, kuten strukturointi ja kommunikointi autistisen lapsen kanssa.

10.5. Sisältöjen kehittäminen

Lapsen iltapäivätoiminnassa viettämä aika on varsinkin pienen lapsen kohdalla suurempi, kuin koulussa vietetty aika. Siksi ei olekaan aivan sama, miten lapsi päivänsä viettää. Kuntouttavan iltapäivätoiminnan suunnitteleminen yhdessä vanhempien ja moniammatillisen tiimin kanssa kannattaa ottaa pysyväksi käytännöksi.

Iltapäivätoiminnassa noudatettavat säännöt kannattaa luoda koulussa noudatettavien lukuvuosioppaan sääntöjen pohjalta. Sääntöjä kannattaisi käydä läpi heti syksyn alussa lasten ja uusien työntekijöiden aloittaessa. Sääntöjen esillä olo selkeästi kuvitettuna auttaisi lapsia oppimaan niitä paremmin.

Keskustelu ja mielipiteen ilmaisu kannattaisi ottaa osaksi päiväohjelmaa. Lapsen mielenkiinto sosiaaliseen vuorovaikutukseen ei välttämättä kestä kovin kauaa, mutta olisi tärkeää myös oman tuottamisen kehittymisen kannalta. Luontevaa olisi luoda keskusteluhetki koulupäivän päätyttyä, kun iltapäivätoiminnan alkaessa aikuinen käy lapsen kanssa läpi päivän ohjelman. Keskustelua esiintyy eniten tavallisissa, arkisissa tilanteissa lapsen kanssa. Mielipiteen ilmaisu sisältyy päivään myös suunnitelmallisesti, sillä esimerkiksi valinnan tekoa täytyy erikseen opettaa.

10.6 Lapsen ääni

Monet vanhemmat kertoivat kotona tulkitsevansa lasta käyttäytymisen perusteella. Samoin iltapäivätoiminnassa tulkitaan lapsen mielialaa. Lisäksi lapsen tunnetta kannattaisi sanoittaa, kertomalla kuvin tuetusti miltä hänen käytöksensä vaikuttaa. Tämän vuoksi jokaisen työntekijän kannattaisi kantaa mukanaan muiden kuvien ohella myös mielialaa kuvaavia kuvia, kuten iloinen, vihainen tai nälkäinen.

Lapsen aloittaessa hoidon olisi hyvä kerätä tietoa siitä mistä hän pitää ja mitä kannattaa välttää. Tutustumisjakson tulisi olla tarpeeksi pitkä, jotta henkilökunta näkisi lasta erilaisissa tilanteissa ja oppisi tulkitsemaan käyttäytymistä ja kommunikoimaan muutenkin lapsen kanssa.

10.7 Vanhempien vaikutusmahdollisuudet

Perinteisesti koulumaailmassa vanhempien vaikutusmahdollisuudet eivät ole olleet kovin suuret. Tavallisesti vanhempainilloissa käydään kuulemassa, minkälaista opetusta koulu tarjoaa ja vanhemmat ovat kouluikäisen oppilaan vanhempina usein vain vastaanottavassa asemassa. Iltapäivätoiminta ei aina erotu kovin selkeästi lapsen viettäessä samassa paikassa koko päivän. Suuri osa vanhemmista ei kokenut voivansa vaikuttaa iltapäivätoimintaan. Osa ei ehkä ollut ajatellut voivansa vaikuttaa. Tässäkin asiassa auttaisi, jos vaikutusmahdollisuuksia lisättäisiin esimerkiksi joka syksyisen yhteisen keskusteluhetken avulla. Vapaat kommentit sisälsivät paljon toiveita toiminnalle, ja niitä kannattaisi kerätä vanhemmilta säännöllisesti.

11 POHDINTA

Asemani sekä työntekijänä että tutkijana aiheutti minulle haasteita. Ennakkolettamukseni ja omat kehittämisajatukseni täytyi ottaa huomioon arvioidessani saami-
ni tuloksia. Toisaalta uskon, että oma roolini ilmiön sisällä oli avukseni laatiessani tut-
kimuskysymyksiä. Kysymysten asettelua ohjaavana ajatuksenani oli, että mitä tietoa
haluaisin saada vanhemmilta jotta voin kehittää autististen lasten iltapäivätoimintaa laa-
dukkammaksi. Tämän tutkimuksen avulla sainkin arvokasta ja oikeasti hyödyttävää
tietoa, jonka avulla kehittää toimintaa. Johtopäätöksien teko tuloksista oli vaikea tehdä
vain saamani aineiston perusteella.

Ennako-oletuksistani tutkimusta kohtaan kertoo muun muassa taustamuuttujien valin-
ta. Arvelin, että lapsen iällä voi olla merkitystä esimerkiksi vanhempien toivomaan tie-
don saantiin. Vastaajan sukupuolella ei kenties ollut kovin suurta merkitystä, vaikka isät
voivatkin painottaa erityyppisiä asioita kuin äidit. Lapsen koulupaikka on tietenkin
merkityksellinen koetulle tyytyväisyydelle esimerkiksi tiloja tai henkilökuntaa kohtaan.
Lapsen koulumatkojen kulkeminen vanhempien kanssa kertoo heidän näkevän lapsen
ympäristöä päivittäin, kun taas koulukuljetuksella kulkevien lasten vanhempien käsitys
toiminnasta on lähinnä vain reissuvihon ja puhelimen sekä lapsen kertoman varassa.
Tämä vaikuttaa tuloksiin, samoin kuin se, millaista tietoa kotiin on mennyt.

Kysymyksenasettelun vaihtuminen kesken lomakkeen saattoi aiheuttaa sekaannusta
osalle vastaajista. Aluksi kysyin väittämän toteutumista, ja tämän jälkeen väittämän
tärkeyttä vanhemmalle. Olen joutunut käsittelemään lomakkeen lopussa olleita vastauk-
sia kuin ne olisivat käsitelleet vastaajan mielipidettä iltapäivätoiminnassa tärkeäksi ko-
kemistaan asioista, vaikka epäilen vapaiden kommenttien perusteella että vanhempi on
tarkoittanut miten väittämä tällä hetkellä toteutuu. Lisäksi yhdessä lomakkeessa oli kor-
jattu oikeat vastaukset vahingossa luotujen tilalle. Jos laatisin kyselyn uudestaan, muut-
taisin kaikki kysymykset koskemaan palvelun toteutumista.

Päivähoidon laatutekijöistä jätin pois saatavuustekijät, sillä hoitoa on tarjolla kaikille
autismiopetukseen kuuluville lapsille, jotka sitä hakevat. Laatutekijöistä tämän tutki-
muksen perusteella näyttävät korostuvan tiedonkulku kodin ja hoitopaikan välillä, tilo-

jen sopivuus, henkilökunnan autismiosaaminen, yksilöllisyys kuntoutuksessa ja toiminnan sisällössä sekä kommunikoinnin mahdollistaminen. Samankaltaisia tekijöitä oli nostettu esiin myös Autismiliiton laatimassa laatukäsikirjassa (Autismi- ja Aspergerliitto ry 2008 13-19) sekä opetusministeriön laatimassa selvityksessä (Iivonen 2009, 55-60).

Perushoitoa eli fyysistä hyvinvointia koskeva laatutekijä jäi tässä opinnäytetyössä vähäiselle huomiolle. Perushoitoon kuuluvat ravitsemuksesta, levosta, liikunnasta, ulkoilusta, puhtaudesta sekä tarkoituksen mukaisesta vaatetuksesta huolehtiminen yhdessä vanhempien kanssa. Lapsen viettäessä koko päivän hoitopaikassaan hyvinvoinnin yksilöllinen huomio on tärkeää. (Hujala ym. 1999, 128-129.) Laadun arviointiin kuuluvien kehitystarpeiden kartoittaminen tämän tyyppisellä opinnäytetyöllä rajoitui vain tiettyihin tekijöihin, mutta samalla ulkopuolelle jäi tärkeitä laatuun vaikuttavia tekijöitä. Tiedonkulkua käsittelevässä kysymyksessä ”Millaisista asioista haluaisit saada tietoa” oli monen vanhemman toiveena saada tietoa juuri perushoidollisista asioista, kuten ruokailusta.

Ammatillisesti opinnäytetyön prosessi on kehittänyt minua paljon. Toivon, että voin hyödyntää osaamistani jatkossa koko työyhteisön hyväksi. Esittelen työntekijöille saamiani tuloksia suunnittelupalaverissa työn valmistuttua. Vanhemmille tarkoitukseni on lähettää tiivistelmän kera linkki tutkimukseen, kun se on tallennettuna Theseukseen. Tutkimustulokset ovat käyttökelpoisia työn kehittämiseksi, mutta kehittäminen vaatii työyhteisön tuen. Toisaalta moni yksittäisen vastaajan mielipide edustaa vain yhden vanhemman mielipidettä. Valitettavasti pyrkimys yksilöllisyyteen voi jäädä sen tosiasian jalkoihin, että samaan aikaan ryhmässä on paljon muitakin lapsia joiden tarpeet täytyy ottaa huomioon. Yksilöllisyyden turvaamiseen tarvittaisiin paitsi erilaisia eriyttämis-tiloja, myös tarpeeksi henkilökuntaa.

Tutkimuksen edetessä olisin halunnut kerätä vastaavan aineiston myös työntekijöiltä. Vanhemmat edustavat yhtä näkökulmaa, mutta henkilöstö joka päivittäin osallistuu toiminnan toteuttamiseen, olisi ollut myös kullannarvoinen tietolähde. Päätin kuitenkin pysyä perhelähtöisyydessä ja vanhemmilta sainkin useita hyviä ideoita, joita en työntekijänä ollut tullut ajatelleksikaan. Jatkotutkimusaiheena työntekijöiden laadunarviointi ja koettujen kehittämisideoiden kartoitus voisi olla ajankohtainen.

Tutkimusta tehdessäni en ollut varma, minkä verran vanhemmat tietävät toiminnasta todellisuudessa. Tämän vuoksi samojen kysymysten tarkastelu myös työntekijöiden näkökulmasta olisi ollut mielenkiintoista. Kun suurimmaksi osaksi tieto kulkee reissuvihon välityksellä, on kirjoitettu viesti toinen kuin omin silmin nähty. Tämänkin vuoksi lapsen aloittaessa hoidon olisi tutustumisjakson hyvä olla tarpeeksi pitkä. Tutustuminen henkilökunnan ja vanhempien kesken luo hyvät edellytykset yhteistyösuhteelle lapsen parhaaksi. Vanhemman olisi hyvä saada kuva lapsen koko päivästä, nähdä millaisia vuorovaikutussuhteita hänellä on päivän aikana ja miten käyttäytyy toisten ihmisten seurassa.

Olemme olleet erittäin tyytyväisiä iltapäivätoimintaan. Henkilökunta on erittäin mukavaa, toiminta joustavaa ja iltapäivien sisällöt lasten tarpeista lähteviä. (Vastaja 16, äiti)

Asiakkaiden tyytyväisyys koettuun palveluun tulee usein heille välittyneiden viestien kautta. Ei ole aivan sama, millaiselle paperille viesti kotiin kirjoitetaan, millaisin sanoin, miten vastataan puhelimeen tai miltä aulassa näyttää ja miten tulija otetaan vastaan. Tärkein viesti kotiin on kuitenkin lapsi. Kotiin tuleva lapsi kertoo paljon hoidon laadusta, jopa enemmän kuin reissuviikkoon kirjoitettu viesti. Henkilökunnan mukavuus ja toiminnan joustavuus kertoo perhelähtöisyydestä, perheen esittämiin toiveisiin on vastattu. Lapsen tarpeista lähtevien iltapäivätoiminnan sisältöjen tuleekin olla toiminnan suunnittelun lähtökohtana.

LÄHTEET

Argillander, Soile ja Laitinen, Mirva 2008. Jotta unelmat, tarpeet ja toiveet täytyisivät – laadukasta päivätoimintaa autismikirjon henkilöille. Jyväskylän ammatti-korkeakoulu, opinnäytetyö, sosiaalialan koulutusohjelma.

Autismi- ja Aspergerliitto ry i.a. Autismin kirjo. Viitattu 7.10.2012. Saatavissa http://www.autismiliitto.fi/autismin_kirjo/

Autismi- ja Aspergerliitto ry i.a. Disintegratiivinen kehityshäiriö. Viitattu 7.10.2012. Saatavissa http://www.autismiliitto.fi/autismin_kirjo/disintegratiivinen_kehityshairio

Autismi- ja Aspergerliitto ry i.a. Rettin oireyhtymä. Viitattu 7.10.2012. Saatavissa http://www.autismiliitto.fi/autismin_kirjo/rettin_oireyhtyma

Autismi- ja Aspergerliitto ry 2008. Aspergerin oireyhtymä. Viitattu 7.10.2012. Saatavissa: http://www.autismiliitto.fi/files/569/Asperger-esite_11_painos.pdf

Autismi- ja Aspergerliitto ry 2008. Laatukäsikirja. Hyviä käytäntöjä autismin kirjon sopeutumisvalmennuskursseille. Helsinki: Autismi- ja Aspergerliitto ry.

Avellan, Anne ja Lepistö, Tuula 2008. Varhis. Opas pienten lasten varhaiskuntoutukseen. Helsinki: Edita Prima Oy.

Edelson, Stephen i.a. Structured Teaching--The TEACCH Method. Viitattu 20.8.2013. Saatavissa: http://www.autism.com/index.php/treating_TEACCH

Ehlers, Stephan ja Christopher, Gillberg 1998. Aspergerin syndrooma – yleiskatsaus. Suomen Autismiyhdistys r.y. Helsinki: Suomen autismiyhdistys ry.

Espoo 2006. Päiväkotien laatuvaatimukset, laatutavoitteet ja niihin liittyvät laatuksiteerit. Sosiaali- ja terveystoimi, Päivähoito. Viitattu 9.10.2012. Saatavissa Espoon sisäisestä intrasta. Tuloste kirjoittajan hallussa.

- Manninen, Pia ja Oesch, Hanni. Kielenkehityksen ja kommunikoinnin erityispiirteitä autistisilla henkilöillä. Teoksessa Leila Hakala, Päivi Hyrkkö, Pia Manninen, Hanni Oesch, Marketta Salo ja Maritta Siikanen (toim.). Jaettu ilo-autistisen lapsen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin kehittäminen. Somero: Puheterapeuttien kustannus. s. 18-31.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko ja Sajavaara, Paula. 2007. Tutki ja kirjoita. 13. p. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hokkanen, Erja ja Szegda, Donald 2009. Apua arkeen ja aistihäiriöihin. Ohjeita ja kokemuksia erityistä tukea tarvitsevan lapsen kasvattamisesta. Kehitysvammaliitto ry.
- Hujala, Eeva; Parrila, Danna; Lindbrg, Päivi; Nivala, Veijo; Tauriainen, Leena ja Vartiainen, Pirkko 1999. Laadunhallinta varhaiskasvatuksessa. Oulun yliopisto, Varhaiskasvatuskeskus. Jyväskylä: Ps- kustannus.
- Iivonen, Esa 2009. Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan lainsäädännön toimivuus, toiminnan laatu ja muutostarpeet. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:8.
- Ikonen, Oiva ja Suomi, Alpo 1998. Autismi: esiintyvyys ja käyttäytyminen. Teoksessa: Ikonen, Oiva 1998 (toim.). Autismi teoriasta käytäntöön. Juva: Wsoy. s.53-72.
- Ikonen, Oiva ja Suomi, Alpo 1998. Kasvatuksellinen kuntoutus ja opetus. Teoksessa Oiva Ikonen 1998 (toim.). Autismi teoriasta käytäntöön. Juva: Wsoy. s.154-205.
- Kerola, Kyllikki 2011. Autistisesti käyttäytyvien lasten kuntoutus – strukturoitu opetus. Teoksessa Kaisa Launonen ja Anna-Maija Korpjaakko-Huuhka (toim.). Kommunikoinnihäiriöt, syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita, 167-190. Yliopistopaino.

Kerola, Kyllikki; Kujanpää, Sari ja Timonen, Tero 2009. Autismin kirjo ja kuntoutus. Jyväskylä: Ps- kustannus.

Kerola, Kyllikki ja Kujanpää, Sari 1998. Perhetyö ja kuntoutus. Teoksessa Oiva Ikonen 1998 (toim.). Autismi teoriasta käytäntöön. Juva: Wsoy. 241-250.

Knill, Marianne ja Knill, Christopher 2008. KKK- harjoitusohjelmat. Kehontuntemus, kontakti, kommunikaatio. Ohjekirja. Kehitysvammaliitto ry: oppimateriaalikeskus Opike.

Koivula, Pirjo i.a. Erityisoppilaat aamu- ja iltapäivätoiminnassa. Teoksessa Riitta Rajala (toim.). LAPSEN PARHAAKSI – tukea ja laatua aamu- ja iltapäivätoimintaan. Opetushallitus ja Opetusministeriö. Viitattu 1.1.1012 Saatavissa: http://www.oph.fi/download/47281_lapsenparhaaksi.pdf.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977.

Määttä, Paula 2001. Yhteistyö vanhempien kanssa – perhekeskeisyyttä vai perhelähtöisyyttä? Teoksessa Elina Kontu ja Päivi Pihlaja (toim.). Työkaluja päivähoiton erityiskasvatukseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:14. Viitattu 8.2.2013. Saatavissa: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/erityiskasvatus/tahdella.pdf>

Mönkkönen, Kaarina 2007. Vuorovaikutus Dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita Prima Oy.

Opetushallitus 2004. Aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet.

Opetushallitus 2007. Laatua kodin ja koulun yhteistyöhön.

Perusopetuslaki 1998, 48§. Viitattu 7.10.2012. Saatavissa <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perusopetuslaki>

Pihlaja, Päivi 2001. Erityiskasvatustyö päivähoidossa. Teoksessa Elina Kontu ja Päivi Pihlaja (toim.). Työkaluja päivähoidon erityiskasvatukseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:14. Viitattu 8.2.2013. Saatavissa: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/erityiskasvatus/tahdella.pdf>

Päivähoitolaki 1973, 2§. Viitattu 30.10.2012. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=p%C3%A4iv%C3%A4hoito%2A>

Ruoppila, Isto 1995. Lapsuus. Teoksessa Paula Lyytinen; Mikko Korkiakangas ja Heikki Lyytinen (toim.). Kehitys kontekstissaan. Näkökulmia kehityspsykologiaan. Porvoo: WSOY. s.

Räty, Kari 1998. Diagnostiikka. Teoksessa Oiva Ikonen 1998 (toim.). Autismi teoriasta käytäntöön. Juva: Wsoy.73-88.

Sipilä, Anna-Kaisa 1998. Arkielämäntilanteita. Tuettu kommunikaatio apuna arjessa. Teoksessa: Ikonen, Oiva 1998 (toim.). Autismi teoriasta käytäntöön. Juva: Wsoy. 288-312.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2002. Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:9. Helsinki. Viitattu 17.4.2010. <http://pre20032203.stm.fi/suomi/pao/varhais2/kasvatus.pdf>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2003. Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot ja esteetön ympäristö. Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja kuntaliitto.

Tauriainen, Leena 1999. Varhaisvuosien erityiskasvatuksen näkökulma laatuun. Eri-tyisopetuksen tutkimus- ja menetelmätieto 1999:2. Viitattu 8.2.2013. Saatavissa: <https://www12.uta.fi/kirjasto/nelli/verkoaineistot/kasv/tauriainen.pdf>

Timonen, Tero E. ja Tuomisto, Martti. Autismi: käsite ja teoria. Teoksessa Oiva Ikonen 1998 (toim.). Autismi teoriasta käytäntöön. Juva: Wsoy. s. 11-43.

Tuomi, Jouni ja Sarajärvi Anneli, 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Laki perusopetuslain muuttamisesta 2010, 17§. Viitattu 5.10.2012. Saatavissa <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100642?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perusopetus%2A>

Vilén, Marika; Leppämäki, Päivi; Ekström, Leena 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Juva: WS Bookwell Oy.

Vuokniemi, Helena 2006. Vammaishuollon sosiaalityö asiakkaan voimaantumisen tukena. Kuopion yliopisto, pro-gradu tutkielma. Viitattu 8.2.2013. Saatavissa:
http://www.kuntoutusportti.fi/portal/fi/tarkennettu_haku/?action=viewpublication&docid=503

LIITTEET

Liite 1. Haastattelulomake

Kysely autististen lasten iltapäivätoiminnasta vanhemmille

Taustatiedot

Lapsen ikä 1) 6-10 vuotta Vastaaja 1) äiti
 2) 11-17 vuotta 2) isä
 3) molemmat yhdessä

Lapseni koulu on 1) XXX:n koulu
 2) XXX:n koulu

Lapseni kulkee kouluun 1) itsenäisesti
 2) koulukuljetuksella
 3) vanhemmat saattavat

Tiedonkulku

Kuinka usein tiedonkulku toteutuu kodin ja iltapäivätoimintapaikan välillä?

1) päivittäin 2) viikottain 3) kuukausittain tai harvemmin

Miten tiedonkulku toteutuu kodin ja iltapäivätoiminnan välillä?

1) puhelimitse 2) sähköpostilla 3) reissuviholla 4) lasta tuodessa ja hakiessa

Tiedonkulku kodin ja iltapäivätoiminnan välillä mielestänne on

1) riittävää 2) riittämätöntä 3) en osaa sanoa

Jos vastasit riittämätöntä, niin kertoisitko miksi:

Kuinka tärkeänä pidät:

Iltapäivätoiminnan tapahtumista tiedottaminen

1) mielestäni erittäin tärkeää 2) melko tärkeää 3) en pidä kovin tärkeänä

Lapsen päivästä tiedottaminen

- 1) mielestäni erittäin tärkeää 2) melko tärkeää 3) en pidä kovin tärkeänä
 Millaisista asioista haluat saada tietoa? Miten tiedonkulkua voisi kehittää?

Fyysinen ympäristö

Arvioi seuraavien väittämien toteutumista lapsenne iltapäivätoimintapaikassa. Väittämän jälkeen on tyhjä tila tarvittaessa perusteluille.

5 = Toteutuu erinomaisesti

4 = Toteutuu melko hyvin

3 = On toteutunut melko hyvin, mutta parannettavaakin on vielä melko paljon

2 = On toteutunut melko huonosti

1 = On toteutunut hyvin huonosti, pitää parantaa tai tehdä muutoksia

eos= En osaa sanoa

Lapseni iltapäivätoiminnassa tilat ovat viihtyisät	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni iltapäivätoiminnassa tilat ovat autistiselle lapselle sopivat	1	2	3	4	5	eos	
Sisään tullessa on mukava tunnelma	1	2	3	4	5	eos	
Toimintavälineitä on riittävästi ja ne ovat hyvin esillä	1	2	3	4	5	eos	
Iltapäivätoiminnan tiloissa lasten turvallisuus on huomioitu	1	2	3	4	5	eos	

Lapsellani on ryhmässä ystävä/vertainen jonka kanssa hän haluaa viettää aikaa	1	2	3	4	5	eos	
---	---	---	---	---	---	-----	--

Sopivan kokoinen lapsiryhmä on mielestäni _____ **lasta** (merkitse lasten määrä numeroin).

Millainen ympäristö mielestäsi olisi mielestäsi lapsellesi paras mahdollinen (ryhmä, tilat, esteettömyys)?

Haasteet osaamiselle ja henkilökunnalle

Arvioi väittämien toteutumista lapsenne iltapäivätoimintapaikassa. Väittämän jälkeen on tyhjä tila tarvittaessa perusteluille.

5 Toteutuu erinomaisesti

4 Toteutuu melko hyvin

3 On toteutunut melko hyvin, mutta parannettavaa on vielä jollakin kysymyksen osa-alueella

2 On toteutunut melko huonosti

1 On toteutunut hyvin huonosti, pitää parantaa tai tehdä muutoksia

eos= En osaa sanoa

Henkilökunta on pysyvää	1	2	3	4	5	eos	
Tunnen lapseni kanssa työskentelevän henkilökunnan	1	2	3	4	5	eos	
Henkilökunnan välinen työnjako on minulle selke-	1	2	3	4	5	eos	

ää							
Sijaisina toimii lapselle mahdollisimman tuttua henkilökuntaa	1	2	3	4	5	eos	
Henkilökuntaan kuuluu opetus-, kasvat- ja kuntoutusalan ammattilaisia, jotka on perehdytetty tehtäviinsä	1	2	3	4	5	eos	
Henkilökunta osaa neuvoa minua lapseni arkeen liittyvissä kysymyksissä	1	2	3	4	5	eos	
Henkilökuntaa on riittävästi	1	2	3	4	5	eos	
Henkilökunta saa koulutusta autismiin ja se näkyy työssä	1	2	3	4	5	eos	

Mitä haluaisit painottaa lapsenne iltapäivätoiminnan henkilökunnan osaamisessa?

Kommunikointi

Miten lapseni kommunikoi, ympyröi kaikki vaihtoehdot jotka sopivat lapseesi:

- 1) puhe 2) PCS- kuvat/ kommunikaatiokansio 3) valokuvat 4) ilmeet ja eleet 5) viittomat tai tukiviittomat 6) fasilointi 7) kommunikaattori 8) tietokoneavusteinen kommunikaatio 9) ääntely 10) muu, mikä _____

Lapseni iltapäivätoiminnassa käyttämä/ käyttämät kommunikointikeinot, ympyröi kaikki vaihtoehdot jotka sopivat lapseesi:

- 1) puhe 2) PCS- kuvat/ kommunikaatiokansio 3) valokuvat 4) ilmeet ja eleet 5) viittomat taituviittomat 6) fasilointi 7) kommunikaattori 8) tietokoneavusteinen kommunikaatio 9) ääntely 10) muu, mikä _____

Arvioi seuraavien väittämien tärkeyttä lapsenne iltapäivätoimintapaikassa. Väittämän jälkeen on tyhjä tila tarvittaessa perusteluille.

5 Mielestäni erittäin tärkeää

4 Mielestäni melko tärkeää

3 Jonkin verran tärkeää

2 Ei kovin tärkeää

1 Ei ollenkaan tärkeää

eos= En osaa sanoa

Lapseni mielipidettä kysytään iltapäivätoiminnassa	1	2	3	4	5	eos	
Lapsellani on iltapäivätoiminnan aikana mahdollisuuksia kommunikoida omalla kommunikointikeinollaan	1	2	3	4	5	eos	
Henkilökunta osaa kommunikoida lapseni kanssa käyttämällä lapseni kommunikaatiokeinoa	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni kanssa toimivat terapeutit ja muut asiantuntijat ovat yhteistyössä iltapäivätoiminnassa työskentelevän henkilökunnan kanssa	1	2	3	4	5	eos	

Mitä haluaisit kertoa lapsenne kommunikointiin liittyen?

Toiminnot

Arvioi seuraavien väittämien tärkeyttä lapsenne iltapäivätoimintapaikassa. Väittämän jälkeen on tyhjä tila tarvittaessa perusteluille.

5 Mielestäni erittäin tärkeää

4 Mielestäni melko tärkeää

3 Jonkin verran tärkeää

2 Ei kovin tärkeää

*1 Ei ollenkaan tärkeää**eos= En osaa sanoa*

Lasten, nuorten ja perheiden erilaiset tarpeet ja autismin kirjon erityispiirteet sekä ovat olleet lähtökohtana suunniteltaessa iltapäivätoimintaa	1	2	3	4	5	eos	
Lapsi saa ulkoilla iltapäivätoiminnassa tarpeeksi	1	2	3	4	5	eos	
Lapsi voi itse vaikuttaa iltapäivätoimintaan	1	2	3	4	5	eos	
Toiminta on ikätasoista	1	2	3	4	5	eos	
Lapsen iltapäivätoiminta on kuntouttavaa	1	2	3	4	5	eos	
Lapsen iltapäivä on strukturoitu	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni oppii iltapäivätoiminnassa pelejä ja ryhmäleikkejä	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni kanssa keskustellaan	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni saa ilmaista mielipiteensä	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni voi tehdä iltapäivätoiminnassa läksyjä	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni saa harjoitella tietokoneen käyttöä	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni harjoittelee iltapäivätoiminnassa kehon hahmottamista ja aistitoimintoja	1	2	3	4	5	eos	
Iltapäivätoiminnassa askarrellaan ja tehdään käsillä	1	2	3	4	5	eos	
Iltapäivätoiminnassa harjoitellaan erilaisia vapaa-ajan viettotaitoja	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni oppii yhteiskuntavalmiuksia kuten koulun ulkopuolella liikkuminen	1	2	3	4	5	eos	

Lapsi harjoittelee noudattamaan sääntöjä	1	2	3	4	5	eos	
Lapseni omatoimisuustaitojen harjoitteluun käytetään aikaa iltapäivätoiminnassa	1	2	3	4	5	eos	

Mitä vapaa-ajan toimintoja/kuntouttavaa autistisen toimintaa lapsen iltapäivätoimintaan olisi hyvä sisällyttää? Millaisia taitoja olisi hyvä harjoittaa iltapäivätoiminnassa?

Mitä lapsesi on kertonut iltapäivätoiminnasta? Mistä hän pitää? Mistä ei pidä?

Miten koet voivasi vaikuttaa lapsesi iltapäivätoimintaan?

Mitä vielä haluat kertoa? Sana on vapaa.

Suuri kiitos vaivannäöstäsi ja ajastasi!

Liite 2. Saatekirje

Hyvät vanhemmat!

Saatekirje vanhemmille

Olen Sini Hammarberg, toinen XXX:n koulun autismiopetuksen iltapäivätoiminnan vastaavista. Opiskelen työni ohella sosionomiksi ja minun olisi tarkoitus valmistua keväällä 2013 Diakonia ammattikorkeakoulusta, Järvenpään toimipisteestä. Teen parhaillaan opinnäytetyötäni autismin kirjon aamu- ja iltapäivähoidon laadukkuudesta teidän vanhempien näkökulmasta.

Opinnäytetyöni tarkoituksena on selvittää, millaiset asiat teille vanhemmille lapsenne hoidon järjestämisessä ovat tärkeitä. Saamani vastauksia on tarkoitus käyttää aamu- ja iltapäivähoidon kehittämiseksi ja tarvitsen siihen teidän apunne. Juuri sinun vastauksesi on tärkeä tutkimukseni toteuttamiseksi!

Tarkoitukseni on toteuttaa tämä tutkimus XXX:n sekä XXX:n kouluissa. Ohessa liitteenä lähetän kyselylomakkeen, jonka toivon sinun palauttavan viimeistään mukana olevalla palautuskuorella osoitteeseen:

Sini Hammarberg/ XXX:n koulu
PL 3129
02070 ESPOON KAUPUNKI

Kyselyyn vastaaminen tapahtuu nimettömänä ja vastauslomakkeet hävitetään asianmukaisesti tutkimuksen jälkeen. Tutkimuksestani kirjoitan raportin, eikä siitä voida tunnistaa yksittäistä vastaajaa. Valmis opinnäytetyö on nähtävissä Diakonia-ammattikorkeakoulun sähköisessä opinnäytetietokannassa keväällä 2013.

Suuret kiitokset vaivannäöstäsi ja ajastasi!

Terveisin Sini Hammarberg

Kysymyksiä liittyen tutkimukseeni voi lähettää sähköpostitse:
sini.hammarberg@student.diak.fi